

Inhoud

5 april 2002

Sinds kort kan onder bepaalde omstandigheden **shockschade** worden vergoed, de schade als gevolg van confrontatie met een zeer ernstig ongeval. Het desbetreffende arrest van de Hoge Raad beantwoordt vragen maar roept ook nieuwe op, vooral over de afbakening van de kring van gerechtigden.

De onlangs ingevoerde eis dat de dagvaarding de verweren van de gedaagde vermeldt, kan in strijd komen met de gedragsregel dat er in rechte niet mag worden geciteerd uit **confraternele correspondentie**. Of lijkt dat maar zo? Een interpretatie, en een naschrift.

Bij de huidige toenemende concurrentie en krappere arbeidsmarkt krijgen veel advocatenkantoren, en niet alleen de grote in de Randstad, meer belangstelling voor effectieve **marketing**. Drie verschillende kantoren over hun marketingbeleid.

Omslag: Kamagurka

292 Shockschade, wie wel en wie niet?
P.M. Leerink en B. Holthuis

298 Het nieuwe procesrecht en gedragsregels 12 en 13
F.A.W. Bannier

302 Kantoren zetten in op marketing
Micha Kat

308 Keniaanse advocate: 'Vrouwen dreigen met ons, dat bevalt me'
Gerrit Jan Pulles

310 Recept tegen vervelende vragenstellers
Georg van Daal

Vaste rubrieken

289 Column
Argentijnse toestanden
Matthijs Kaaks

311 Wennen aan Nieuw Rechtsvordering
Willem Heemskerk

312 De balans van...
Reurt Gisolf
Martine Goosens

326 Disciplinaire beslissingen

316-323 Van de orde

289 Van de deken:
Concurreren op kwaliteit
Orde-nieuws
Orde-agenda
Permanente Opleiding
Personalia
Literatuur

In de volgende nummers

- Met een stofkam door nieuw rechtsvordering
- Ontslagvergunning met voorwaarde
- Pro bono in de VS
- Appelrecht na 1 januari 2002

VAN DE DEKEN

Concurreren op kwaliteit

mr. M.W. Guensberg

De Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) nam op 21 februari 2002 een besluit waarin wordt overwogen dat het verbod op de honoreringssystemen 'no cure no pay' en 'quota pars litis', dat de Orde in de letselschadepraktijk aan advocaten oplegt, in strijd is met de mededingingsregels. Bovendien oordeelt de NMa dat het verbod niet gerechtvaardigd wordt vanuit het belang van bescherming van de wezenskenmerken van het beroep van advocaat. Zeker na het duidelijke arrest van het Hof van Justitie te Luxemburg in de 'Nova-case' is het zeer de vraag of de NMa deze, meer dan marginale, toets wel had mogen doen. De Algemene Raad is het niet eens met de gekozen toetsingsmethodiek en nog minder met de uitkomst ervan, maar de discussie daarover zal in de bezwaarfase en dus niet op deze plek gevoerd worden.

Letselschadeadvocaten die zich door het no cure no pay-verbod in een nadelige positie bevinden ten opzichte van niet-advocaten, moeten in staat worden geacht de concurrentieslag te winnen op kwaliteit

Het besluit van de NMa kan, ook al omdat er veel publiciteit aan gegeven is, twijfel doen ontstaan over de houdbaarheid van Gedragsregel 25, lid 2 en 3 in één of meer praktijksegmenten. De onduidelijkheid die daarvan het gevolg kan zijn is funest voor handhaafbaarheid van de belangrijke orderegels die in het geding zijn en de Algemene Raad wil die onduidelijkheid onmiddellijk wegnemen. Daarom is bij eerste gelegenheid aan het College van afgevaardigden voorgesteld om de bedreigde gedragsregel met spoed te upgraden tot verordening.

De NMa zelf is blijkens het gegeven besluit en het daarbij uitgegeven persbericht van oordeel dat op een verordening waarin 'no cure no pay' en 'quota pars litis' verboden zullen worden, het kartelverbod niet van toepassing is. De Algemene Raad wil geen concessie doen aan het grote belang van instandhouding van regelgeving die de onafhankelijkheid van advocaten beschermt. Een meerderheid van het College van Afgevaardigden heeft aangegeven in een volgende vergadering te willen beraadslagen over een verordening waarin in ieder geval Gedragsregel 25 lid 2 en 3 wordt gevat.

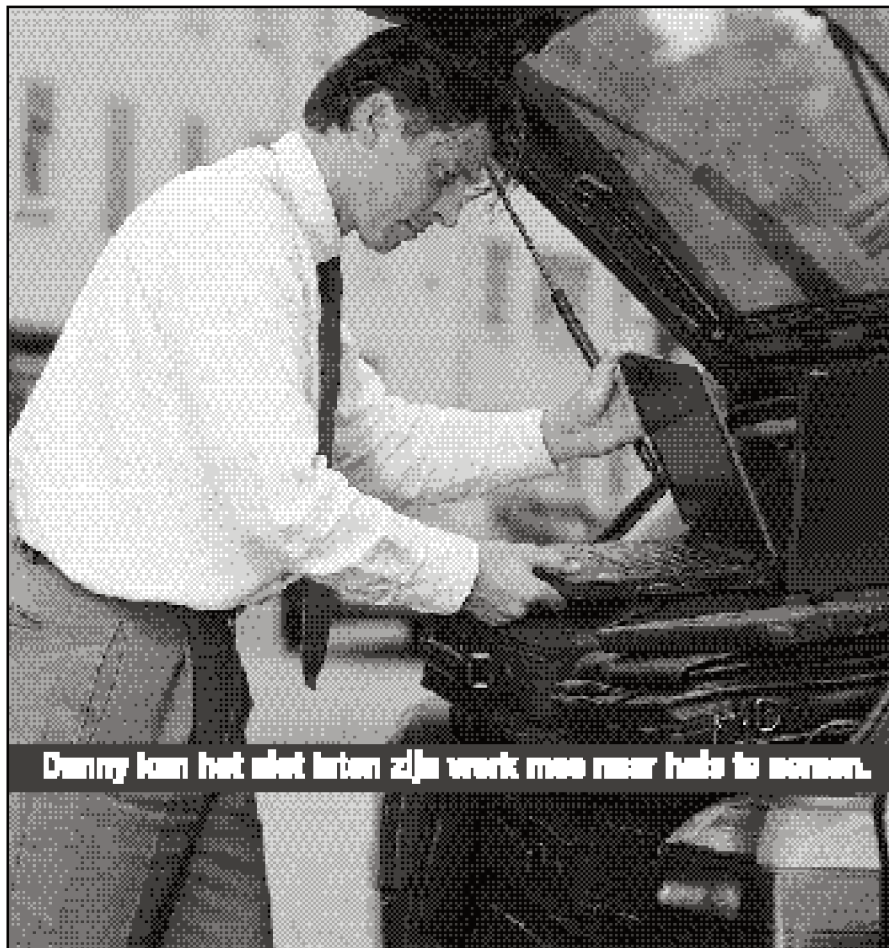
Het is nuttig om te benadrukken dat het de Algemene Raad louter en alleen gaat om het belang dat is gemoeid met handhaving van de kernwaarden van het beroep van advocaat en dus niet om het voeren van een prestigeslag of iets dergelijks. Indien de thans verboden varianten van resultaatsafhankelijk declareren in bepaalde praktijksegmenten zouden worden toegestaan zou dat onvermijdelijk leiden tot situaties waarin advocaten meer partij dan partijdig zouden worden. Dan zou hun eigenbelang een ongewenste uitstraling krijgen op het in alle onafhankelijkheid behartigen van louter het belang van de cliënt.

Gelukkig is gebleken dat er in de pers en naar men op grond daarvan mag aannemen ook in de samenleving veel begrip bestaat voor de gevaren die de verboden declaratiemethodieken in zich dragen. Het veel gehoorde argument dat 'no cure no pay' de bereikbaarheid van advocaten en dus *access to justice* vergemakkelijkt, gaat in de Nederlandse verhoudingen nauwelijks op. Ongeveer 50% van de bevolking komt in aanmerking voor gesubsidieerde rechtshulp. Bovendien zijn er voldoende advocaten beschikbaar die bereid zijn om zaken te accepteren tegen een lager, in ieder geval minstens kostendekkend, uurtarief, dat rekening houdt met de draagkracht van de cliënt en dat bij het behalen van een positief resultaat wordt verhoogd.

De klacht van sommige letselschadeadvocaten dat zij zich bevinden in een nadelige concurrentiepositie ten opzichte van niet-advocaten die de verboden declaratiemethoden wel toepassen, is op zich juist. Het is niet anders. Zij moeten in staat worden geacht om de concurrentieslag op kwaliteit te winnen. Bovendien moet uit te leggen zijn dat 'no cure no pay' in veel gevallen zal leiden tot een vooral voor de cliënt onnodig duur resultaat. ■

Rectificatie

In het vorige nummer (*Advocatenblad* 2002-6, p. 243) werd in de *quote* bij het dekencommentaar melding gemaakt van de afspraak dat bij onvolkomenheden 'in meer dan de helft' van de gevallen de steekproefcontrole van de opleidingsverordening een één op één-controle zou worden. Dit is verre van juist. Zoals de tekst van dat commentaar ook vermeldt gaat het om gebleken onvolkomenheden in 'meer dan 5 %' van de gevallen. (*red.*)

Duniny kan het niet laten zijn werk mee naar huis te nemen.

Fraude. Het is overal. Maar ook Duniny. Een werkloosheids type. Commercieel in hart en nieren. Hoevel de kantoorweld voorwaarderskillen het verweende door ripen dat hij afschietten wel iets af peroneelje bepalen gezekt is hij de verkoop van 'zijn' laptop.

Fraude? Schalke & Partners leest de zakenste stem loven. Of helpt u het veruormen. Gewoelge zaken als veruormen van in- of externe databel, opleiding, bedrijfsoptimale, productieverbetering, bedrading, afpewing, dubbeluze schades en onrechtvaardig zakteruormen. Ook u kunt er zeker mee te reken krijgen. Maar ook voor aanvering en security-audit is het goed het zaken voor het onanien te nemen. Schalke & Partners. Dikernet. Dooruormen. Door de wel geveril.

Schalke & Partners bv

kantoor voor franchisebedrijf en -praktijk

NIET DE NEUS OP DE FETEN

info@schalke.nl T 078 622 11 44 www.schalke.com

Automatiseringsdiensten van ICT Concept:

- Innovatie- en trendadvies
- Uitvoering automatiseringsprojecten -installatie, migratie en verhuizing
- Hard- en software tegen aantrekkelijke prijzen
- Standaard kantoorautomatisering op basis van Microsoft-technologie
- Installatie en beheer van juridische software
- Snelle en veilige toegang tot internet (analoog, ISDN, ADSL)
- Conceptontwikkeling en realisatie internet-sites
- Domeinregistratie en webhosting
- Integratie kantoorautomatisering en internet toepassingen
- Oplossingen voor flexwerken
- Huisstijl- en procesautomatisering
- Automatisering van management-rapportages
- Aanleg netwerk bekabeling
- Service en systeembeheer op basis van een uniek strippenkaart-concept

denken durven doen doorzetten

Thuis in de juridische praktijk

Juridische kantoorautomatisering is een vak apart. Het vereist inzicht in de juridische praktijk én in uw manier van werken.

ICT Concept werkt voor ruim tweehonderd advocaten- en deurwaarderskantoren in Nederland. Als IT-partner van Balieplus en door samen te werken met gerenommeerde juridische systeemhuizen staat ICT Concept voor een bundeling van juridische kennis. Techniek en het juridisch bedrijf worden door ICT Concept in harmonie met elkaar gebracht.

Meer weten? Maak dan vrijblijvend een afspraak met één van onze adviseurs.

ictconcept advies concept implementatie beheer

Postbus 1277, 3800 BG Amersfoort
T (033) 433 0100, F (033) 433 0244
E info@ict-concept.nl, W www.ict-concept.nl

Het *Advocatenblad* is het officiële orgaan van de Nederlandse Orde van Advocaten en wordt uitgegeven door Elsevier bedrijfsinformatie bv. De inhoud wordt samengesteld door de van de Orde onafhankelijke redactie, behalve de rubrieken Van de Orde en Disciplinaire beslissingen.

De gehele productie van het *Advocatenblad* wordt betaald uit de advertentie-opbrengsten.

Redactie

mr. drs. G.C. van Daal
mr. W.K. van Duren
mr. W. Heemskerk
dr. L. Hesselink
mr. A.A.M. van der Meer
mr. P.F.P. Nabben
mr. G.J. van Oosten
mr. L.N.J.B. van Osch
mr. M. Perfors
mr. M. Ynzonides

Bladmanagement

mr. L.N.J.B. van Osch
mr. M. Perfors
mr. M. Ynzonides
dr. L. Hesselink (Elsevier)
mr. D. de Snoo (Orde)

Eindredactie

Linus Hesselink

Redactionele bijdragen

t.a.v. L. Hesselink
Elsevier bedrijfsinformatie bv
Postbus 16500, 2500 BM Den Haag
tel. 070-4415226
fax 070-4415919

email: l.hesselink@ebi.nl

Bezoekadres: Benoordenhoutseweg 46, Den Haag
Zie www.elsevierjuridisch.nl

Bijdragen voor het Orde-deel

Nederlandse Orde van Advocaten,
Postbus 30851, 2500 GW Den Haag,
tel. 070-3353535, fax 070-3353531.
Zie ook: www.advocatenorde.nl

Uitgever

drs. J.W. van der Weele

Juridische Vacaturebank

www.jbb.nl

Beeld

Vormgeving: VILLA Y, Andre Klijsen
Tekeningen: Floris Tilanus
De Pinguin: W.C. van Manen, Stichting
Advocaten voor Advocaten

Lay-out

Dimitry de Bruin, Den Haag

Correctie

Sandra Braakmann

Druk

Drukkerij Groen bv, Leiden

Advertenties

Brouwer's Direct Marketing bv
Postbus 90, 2380 AB Zoeterwoude
tel. 071-5897621, fax 071-5890580
e-mail: bdmby@euro.net.nl
Advertentietarieven op aanvraag
Personeelsadvertenties: € 1,80 per mm bij een
kolombreedte van 40 mm
Inzendtermijn afl. 8: 5 april 2002
afl. 9: 19 april 2002

Abonnementen

Alle *advocaten*, leden van de Nederlandse Orde van Advocaten, ontvangen het blad gratis. Voor adreswijzigingen kunnen zij terecht bij de Nederlandse Orde van Advocaten, Postbus 30851, 2500 GW Den Haag (Neuhuyskade 94, 2596 XM Den Haag), tel. 070-3353535, fax 070-3353531.

Niet-leden betalen € 133 per jaarabonnement (incl. BTW en verzendkosten) en voor de jaarband € 15. Studenten 50% korting. Abonnementen kunnen schriftelijk worden opgezegd tot uiterlijk twee maanden voor beëindiging van het lopende abonnement. Elsevier Klantenservice verzorgt de abonnementenadministratie voor niet-leden: Elsevier bedrijfsinformatie bv, afdeling Klantenadministratie, postbus 808, 7000 AV Doetinchem. Tel. 0314-358358, fax 0314-349048, e-mail: klantenservice@ebi.nl
Losse nummers: € 8

© Alle rechten voorbehouden. Niets uit dit blad mag worden veele-voudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden.

COLUMN

Matthijs Kaaks

Argentijnse toestanden

Mijn buurman is vorige week gearresteerd. Een helikopter hing boven het dak en zes gemaskeerde mannen bestormden het huis en sleepten hem in zijn pyjama de straat op, een auto in, waarna hij verdween. Niemand in de buurt had enig idee wat er aan de hand was, met deze sympathieke, wat teruggetrokken man die 'iets in met financiën' deed.

De dagen er na stond er niets in de kranten die ik er op na sloeg. Ook de plaatselijke tv-zender AT5 zweeg over het voorval. De verontruste buurt sprak al over een ontvoering en belde de politie om te vragen wat er aan de hand was. 'Wij weten van niets en als we iets weten dan mogen we niets zeggen', zei de politiewoordvoerder.

Dit incident speelt in de toekomst. Tenminste, als de nieuwe voorlichtingsregels van justitie van kracht worden, die zijn voorgesteld door De Wijkerslooth. De strekking van die regels is dat de media pas in een laat stadium worden ingelicht over aanhoudingen en strafonderzoeken. Wanneer geeft justitie dan wel informatie? Pas als de zaak onder de rechter is...

De nieuwe regels moeten voorkomen dat verdachten die ten onrechte zijn gearresteerd schadevergoeding eisen omdat ze publiekelijk zijn gebrandmerkt. Er wordt een toename verwacht van dergelijke schadeclaims, in verband met de aanscherping van de privacywetgeving dit jaar, die de privacy van de burger beter moet beschermen.

Het voorstel van De Wijkerslooth is in ieder geval de goedkoopste manier om dit probleem op te lossen. Maar is er ook verder over nagedacht? Het voorstel roept onmiddellijk de grote misslagen van justitie in herinnering van de afgelopen jaren. De arrestatie van politie-man Lancee (met zwaar bewapend arrestatieteam per helikopter), verdacht van incest met zijn dochter, en de verdachten in de Clickfondsaffaire, die door fraudeofficier en kruisridder Henk de Graaf zo'n beetje publiekelijk aan de schandpaal werden genageld. Ten onrechte bleek later. Lancee kreeg een schadevergoeding van één miljoen gulden en de claims van enkele Clickfonds-verdachten zullen nog veel hoger uitvallen, is de verwachting.

De vraag is of de voorlichtingsregels onderscheid maken tussen een strafonderzoek tegen een rechtspersoon en een natuurlijke persoon. Denk aan het strafonderzoek tegen Vos Chemie (de vervuilde glycerine-zaak), dat eindigde in een fel bekritiseerde schikking met het OM. Vos Chemie kwam niet voor de rechter. Hetgeen betekent dat justitie in de toekomst over dergelijke zaken, volgens haar eigen richtlijn, geen enkele mededeling hoeft te doen.

In plaats dat het openbaar ministerie openlijk maatregelen neemt die dergelijke misslagen kunnen voorkomen, kiest het voor een zwijgcultuur. Een mufte deken waarmee justitiële misers in de toekomst worden bemanteld. De nieuwe voorlichtingsregels lijken daarom vooral bedoeld om het openbaar ministerie zelf te beschermen. Justitie wil zelf niet in de schijnwerpers. Opmerkelijk is dat de Raad van Hoofdcommissarissen tegen deze nieuwe regels is, omdat de raad meent dat het publiek het recht heeft om te weten *dat* er iemand is aangehouden en *wie* er is aangehouden. En zo is het.

Het voorstel getuigt bovendien van grote naïviteit. Niets is prikkelender voor een journalist dan een zwijgcultuur, juist als het gaat om een machtig staatsapparaat als justitie. De media zullen zoeken naar lekken. Er komt buurtonderzoek waar arrestaties zijn gemeld. Er zal worden gespeculeerd. Wat weer kan leiden tot onzorgvuldige berichtgeving. En zo zal, na enkele weken, de arrestatie van de buurman in kwestie toch een vermelding in de krant krijgen. Eventueel onder het kopje *verdwijningen*.

Waar dat aan doet denken? Juist, aan Argentijnse toestanden.

Shockschade, wie wel en wie niet?

Op 22 februari 2002 oordeelde de Hoge Raad dat shockschade onder bepaalde omstandigheden kan worden vergoed.¹ Dit arrest beantwoordt een aantal vragen maar roept nieuwe op, vooral over de afbakening van de kring van gerechtigden. Duidelijk is ook dat over affectieschade niet de Hoge Raad maar de wetgever zal moeten beslissen.

mrs P.M. Leerink en B. Holthuis
advocaten te Deventer²

Shockschade moet worden onderscheiden van de zogenaamde *affectieschade*. De eerste heeft betrekking op de (immateriële) schade die iemand lijdt door de schokkende ervaring als gevolg van de waarneming van of confrontatie met een ongeval waarbij een ander dodelijk of ernstig gewond raakt. Affectieschade heeft betrekking op schade als gevolg van het verdriet dat wordt ondervonden door het overlijden van een naaste.

Affectieschade komt krachtens Nederlands recht niet voor vergoeding in aanmerking. Dit volgt uit het stelsel van de wet (art. 6:108 j° 106 j° 95 BW), waarin uitdrukkelijk is bepaald dat bij overlijden de nabestaanden slechts recht hebben op vergoeding van begra-

feniskosten en kosten van gederfd levensonderhoud. Ook uit vaste rechtspraak van de Hoge Raad (HR 8 april 1983 NJ 1984, 717) en de Parlementaire Geschiedenis van het NBW³ volgt duidelijk dat affectieschade niet voor vergoeding in aanmerking komt. De laatste jaren is in de literatuur herhaaldelijk gepleit voor verruiming van de regeling.⁴ Inmiddels is mede naar aanleiding van het arrest van de Hoge Raad inzake 'Baby Joost'⁵ een wetsvoorstel in voorbereiding,⁶ dat beoogt aan bepaalde nabestaanden steeds 10.000 euro toe te kennen.

Tijdens de parlementaire behandeling van het NBW heeft de Minister van Justitie de mogelijkheid van vergoeding van shockschade uitdrukkelijk opengelaten.⁷ Een 'shock' die het gevolg is van het waarnemen van of geconfronteerd worden met een dodelijk ongeval kan, naargelang van de omstandigheden van het geval, geestelijk letsel in de zin van art. 6:107 BW en een aantasting van de persoon in de zin van art. 6:106 BW opleveren, aldus de minister.⁸

Relativiteit

Naar aanleiding van deze tamelijk vage opmerking is in de literatuur getracht invulling te geven aan de vraag wie wanneer shockschade zou kunnen vorderen.⁹ Centraal stond daarbij het vraagstuk van de relativiteit: handelt de veroorzaker van een ongeval ook onrechtmatig jegens derden, die door de waarneming van of confrontatie met een dodelijk ongeval getraumatiseerd raken? De

relativiteitsvraag bepaalt in feite de kring van gerechtigden. Hoe ver gaat het? Is ook sprake van onrechtmatigheid jegens een neutrale derde? En hoe zit het met de moeder die door het keukenraam ziet dat haar kind op straat overreden wordt? En wat geldt voor de argeloze televisiekijker die ziet dat een vliegtuig een flat in de Bijlmer heeft doorboord wetende dat zijn moeder daar woont?

In het Engelse recht bestaat een weelderige jurisprudentie over de kring van gerechtigden. Als criteria worden onder meer gehanteerd of men zelf ook in direct (levens)gevaar verkeerde, of men een nauwe band had met het slachtoffer en of men bij het ongeval aanwezig was dan wel in 'the direct aftermath'. Lindenbergh¹⁰ heeft onder meer bepleit dat vereist zou moeten zijn dat de geschokte zelf in gevaar heeft verkeerd ('zone of physical danger'). Kottenhagen¹¹ meent dat de confrontatie met de directe ongevalsgevolgen voldoende is. Verheij¹² bepleit het criterium van de 'zone of emotional danger'.

Psychiatrisch ziektebeeld

Er zijn nog maar enkele (gepubliceerde) uitspraken over shockschade. De Rechtbank Den Haag oordeelde onlangs dat de derde in fysiek gevaar moet hebben verkeerd;¹³ de Rechtbanken Amsterdam¹⁴ en Middelburg¹⁵ trekken de kring ruimer. Veelal probeert men over de boeg van de shockschade smartengeld voor nabestaanden los te peuteren, door het begrip confrontatie met de gevolgen op te rekken, maar de Rechtbank Assen gaf hieraan geen gehoor.¹⁶

In de literatuur is men er in het algemeen over eens dat zowel materiële als immateriële schade als gevolg van de shock toewijsbaar is en dat sprake moet zijn van een in de psychiatrie algemeen erkend ziektebeeld.

De Hoge Raad neemt zonder omhaal van woorden aan dat de veroorzaker van een verkeersongeval ook onrechtmatig handelt jegens degene die het ongeval waarneemt

Foto: EPA Photo

Politie staat (in Kosovo, 18 augustus 2000) een vrouw in shocktoestand bij, maar die in het gebouw was waar een bomexplosie plaatsvond.

Psychisch onbehagen is immers blijkens vaste rechtspraak onvoldoende om smartengeld toe te kennen.¹⁷

Een complicerende factor vormt het feit dat shockschade en affectieschade veelal in elkaar overlopen. Het is meestal een combinatie van verlies van een dierbare en de schok van de gebeurtenis. Hoe moet de rechter daarmee omgaan? Een splitsing is immers veelal niet aan te brengen. Moet er dan dus geen rekening worden gehouden met de niet-meetbare component van de affectieschade? Op dit punt is de literatuur verdeeld.

Kind overreden

Dan nu de gruwelijke casus waarover de Hoge Raad had te oordelen.

Een vijf jaar oud meisje is op haar fietsje op het woonerf aangereden door een achteruit rijdende taxibus. Deze reed met één van

de achterwielen over haar hoofd heen. Daardoor werd haar schedel ernstig beschadigd en kwam de schedelinhoud naast haar hoofd op het wegdek terecht. De moeder van het meisje bevond zich op het tijdstip van het ongeval in haar woning. Zij werd door een buurvrouw gewaarschuwd. Op de plaats van het ongeval zag zij haar dochter levenloos liggen. Zij zag de schedelinhoud aan voor braaksel. Zij belde een ambulance en rende vervolgens aanstonds terug naar haar dochter die op haar buik, met haar gezicht naar beneden lag. Zij probeerde met haar hand het hoofd van haar dochter om te draaien. Daarbij heeft zij tot haar ontzetting ervaren dat haar hand vrijwel geheel in de schedel van het meisje verdween en dat de schedelinhoud op straat lag. De moeder heeft zich onder therapeutische behandeling gesteld. De psychiater die haar

heeft onderzocht beschrijft een gestagneerd rouwproces resulterend in een ernstige depressie met melancholische (vitale) kenmerken en een ernstige posttraumatische stressstoornis waarbij de moeder onder meer de afschuwelijke confrontatie met haar dochter herbeleeft.

De moeder vorderde vergoeding van kosten van therapie, medische expertise en rechtsbijstand, alsmede van immateriële schade. De Rechtbank Alkmaar wees de vordering af omdat relativiteit zou ontbreken. Het Gerechtshof Amsterdam wees de vordering in appèl echter toe en bepaalde het smartengeld op f 30.000,-.

Het Hof stelde eerst vast dat affectieschade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit laat echter onverlet dat de moeder aanspraak heeft op vergoeding van haar eigen schade voorzover de schade is veroorzaakt door iets anders dan de dood of het letsel van haar dochter, namelijk door de confrontatie met de gruwelijke, schokkende gevolgen van de gebeurtenis. Het Hof vervolgde met te oordelen dat de normen voor verkeersgedrag mede strekken tot bescherming van de moeder tegen schade als in deze zaak aan de orde. Dat de moeder niet zelf aan het verkeer deelnam en zich ook niet bevond in de fysieke gevarenzone en zelf geen lichamelijk letsel opliep, is geen reden om anders te oordelen. De bestuurder van de taxibus had ook op dit soort van schade bedacht moeten zijn, aldus het Hof. Verder meende het Hof dat onderscheid is te maken tussen de affectieschade en shockschade. De eerste component wordt bij de bepaling van het smartengeld buiten beschouwing gelaten.

Overwegingen Hoge Raad

De aangesproken WAM-verzekeraar ging in cassatie. De moeder stelde incidenteel cassatieberoep in tegen de afwijzing van de vordering voorzover deze betrekking had op affectieschade en de hoogte van het smartengeld. De advocaat-generaal mr. L. Strikwerda concludeerde tot verwerping van het principaal en incidenteel beroep.

De Hoge Raad schetst in het arrest eerst enkele algemene gezichtspunten die zich als volgt laten samenvatten:

- er is sprake van een tragische gebeurtenis die de moeder ernstig heeft getroffen; toe-

wijzing van smartengeld kan dit leed slechts in zeer beperkte mate verzachten, maar kan wel een erkenning voor het leed betekenen;

- een ernstig verkeersongeval zal vaker leiden tot aanzienlijk (financieel) nadeel bij derden. Het recht stelt beperkingen aan de vergoedingsmogelijkheden, omdat dit tot maatschappelijk onaanvaardbare gevolgen zou kunnen leiden;
- de rechter kan en mag slechts binnen het stelsel van de wet beoordelen welke vergoeding voor toewijzing in aanmerking komt. Indien het stelsel onvoldoende

Na deze algemene gezichtspunten gaat de Hoge Raad in op de cassatiemiddelen in het principaal beroep. Het eerste onderdeel bepleit vergeefs dat directe betrokkenheid bij het ongeval vereist is.

‘5.2 (...) Voldoende is dat een rechtstreeks verband bestaat tussen het gevaarzettend handelen enerzijds en het geestelijk letsel dat een derde door de confrontatie met de gevolgen van dit handelen oploopt anderzijds. Deze confrontatie kan ook plaatsvinden (kort) nadat de gebeurtenis die tot de dood of verwonding van een ander heeft geleid, heeft

- van strijdigheid met art. 8 EVRM is volgens de Hoge Raad geen sprake;
- de toekenning van f 30.000,- aan smartengeld is in cassatie niet toetsbaar.

Ruime kring

Dat de Hoge Raad geen recht op affectieschade wil introduceren, verbaast niet. In 1992 nog heeft de wetgever hier uitdrukkelijk van afgezien. Dit neemt niet weg dat voor die keuze thans weinig maatschappelijk draagvlak meer lijkt te bestaan. De wetswijziging die nu wordt voorbereid zou hier aan tegemoet moeten komen, maar is (te) beperkt van opzet. De voorkeur verdient een algehele herbeoordeling van de kring van gerechtigden bij letsel- en overlijdensschade, waarvan de onderwerpen shock- en affectieschade onderdeel uitmaken.¹⁸

Zowel de personen die het ongeval hebben waargenomen als zij die met de directe gevolgen zijn geconfronteerd, komen in aanmerking

tegemoet zou komen aan maatschappelijke behoeften dan is het aan de wetgever, na afweging van voor- en nadelen, het stelsel te herzien.

Vervolgens overweegt de Hoge Raad:

‘4.3 Indien iemand door overtreding van een veiligheids- of verkeersnorm een ernstig ongeval veroorzaakt, handelt hij in een geval als hier bedoeld niet alleen onrechtmatig jegens degene die dientengevolge is gedood of gekwetst, maar ook jegens degene bij wie door het waarnemen van het ongeval of door de directe confrontatie met de ernstige gevolgen ervan, een hevige emotionele schok wordt teweeggebracht, waaruit geestelijk letsel voortvloeit, hetgeen zich met name zal kunnen voordoen indien iemand tot wie de aldus getroffen in een nauwe affectieve relatie staat, bij het ongeval is gedood of gewond. De daardoor ontstane immateriële schade komt op grond van het bepaalde in art. 6:106 lid 1, aanhef en onder b, BW voor vergoeding in aanmerking. Daarvoor is dan wel vereist dat het bestaan van geestelijk letsel, waardoor iemand in zijn persoon is aangetast, in rechte kan worden vastgesteld, hetgeen in het algemeen slechts het geval zal zijn indien sprake is van een in de psychiatrie erkend ziektebeeld.’

plaatsgevonden. De aard van deze schade brengt mee dat deze schade in het algemeen slechts voor vergoeding in aanmerking komt indien (i) de betrokkene rechtstreeks wordt geconfronteerd met de omstandigheden waaronder het ongeval heeft plaatsgevonden en, (ii) deze confrontatie bij de betrokkene een hevige schok teweeggebracht heeft, hetgeen zich met name kan voordoen indien sprake is van een nauwe (affectieve) band met degene die door het ongeval is gedood of gewondgeraakt.’

Het tweede en derde onderdeel gaan in op de samenloop met affectieschade, die niet voor vergoeding in aanmerking komt. Deze samenloop maakt niet dat shockschade niet toewijsbaar is:

‘5.4 (...) De rechter zal aan de hand van de omstandigheden van het geval naar billijkheid en schattenderwijs een afweging moeten maken in hoeverre bij het bepalen van de hoogte van de schadevergoeding met deze samenloop rekening wordt gehouden.’

Ook de incidentele cassatiemiddelen treffen geen doel:

- de Hoge Raad is niet bereid een recht op vergoeding van affectieschade te introduceren, omdat dit (eventueel) de taak van de wetgever is;

Opmerkelijk is dat de Hoge Raad zonder veel omhaal van woorden aanneemt dat de veroorzaker van een verkeersongeval ook onrechtmatig handelt jegens degene die het ongeval waarneemt of direct geconfronteerd wordt met de ernstige gevolgen ervan. Het Hof stelde dat de bestuurder van de taxibus op mogelijke shockschade van de moeder bedacht had moeten zijn.

Dit gaat toch wel erg ver. De Hoge Raad spreekt niet in termen van voorzienbaarheid van schade, maar lijkt meer geïnspireerd te zijn geweest door de opmerkingen van de minister tijdens de parlementaire behandeling van het NBW over shockschade.

Het hoogste rechtscollege hanteert een ruime formulering bij het trekken van de kring van gerechtigden. Zowel de personen die het ongeval hebben waargenomen als zij die met de directe gevolgen zijn geconfronteerd, komen in aanmerking. Het door sommige rechtsgeleerden bepleite criterium dat alleen zij gerechtigd zijn die in (levens)gevaar hebben verkeerd, wordt niet gevolgd. Wij kunnen dat onderschrijven. De overtreden verkeersnorm strekt mede tot bescherming van zij die niet in fysiek gevaar hebben verkeerd.

De formulering lijkt een recht van derden die niet in een affectieve relatie staan met het slachtoffer niet uit te sluiten. Of is dan, in de termen van het Hof, geen sprake meer van voorzienbare schade? Wij menen

dat de shockschade van de moeder net zo voorzienbaar is als die van een neutrale derde die het vreselijke ongeval en/of de dramatische scène daarna waarneemt.

Rechtstreekse confrontatie

Niet direct duidelijk is wat de eis van de rechtstreekse confrontatie met de gevolgen van het ongeval betekent. Is hiervan ook sprake bij de argeloze televisiekijker die ziet dat een vliegtuig de Bijlmerflat zojuist doorboord heeft en weet dat zijn moeder daar woont? Dat lijkt ons wel het geval, nu er ook dan een rechtstreeks verband kan bestaan tussen het gevaarzettend handelen en het geestelijk letsel.

Voorwaarde is een psychiatrisch ziektebeeld, en niet alleen psychisch onbehagen

Bestaat een dergelijk verband ook nog in de situatie dat iemand een door een ongeval overleden familielid in het mortuarium moet identificeren en hierdoor getraumatiseerd raakt? De Hoge Raad overweegt onder rov. 5.2 dat sprake dient te zijn van een rechtstreekse confrontatie 'met de omstandigheden waaronder het ongeval heeft plaatsgevonden'. Ook hier biedt de Hoge Raad ruimte door de toevoeging dat deze voorwaarde 'in het algemeen' geldt. De Rechtbank Middelburg oordeelde de confrontatie met een zwaargewonde enkele uren na het ongeval in het ziekenhuis niet rechtstreeks en wees de shockschadevordering op die grond af.¹⁹

Het bestaan van geestelijk letsel waarvoor iemand in zijn persoon is aangetast zal in rechte vastgesteld moeten worden, hetgeen in het algemeen slechts het geval zal zijn indien sprake is van een in de psychiatrie erkend ziektebeeld, aldus de Hoge Raad. In de meeste gevallen zal het gaan om vaststelling van de diagnose posttraumatische stressstoornis. Uit de psychiatrische rapportage zal duidelijk naar voren moeten komen dat het geestelijk letsel veroorzaakt is door de waarneming van het ongeval of door de directe confrontatie met de ernstige gevolgen daarvan. Een depressie met of

door een gestagneerd rouwproces zal tot afwijzing van de vordering leiden.

Juist psychisch kwetsbare personen kunnen ernstig getraumatiseerd raken door de waarneming van een schokkende gebeurtenis als een dodelijk ongeval. Bij letselschade wordt ruim toegerekend. 'The tortfeasor takes the victim as he finds him'. Geldt dit adagium ook voor shockschade? Wij zien geen aanleiding om minder ruim toe te rekenen, omdat shockschade ook 'eigen' letselschade is en er geen aanleiding is te veronderstellen dat de leer van de ruime toerekening niet geldt voor psychische schade.

Politiek

De beslissing dat de rechter ('naar billijkheid en schattenderwijs') rekening moet houden met de component affectieschade, zal waarschijnlijk leiden tot veel onbegrip. De geschokte die niet in een affectieve relatie staat met het slachtoffer lijkt beter af te zijn! Zolang affectieschade van vergoeding is uitgesloten kan de Hoge Raad echter niet anders oordelen.

Overigens is het arrest (rov. 5.4 en ook 4.3) in de sleutel gezet van de immateriële schade. Naar onze inschatting geldt het daar gestelde evenzeer voor materiële schade,²⁰ bijvoorbeeld verlies van arbeidsvermogen, voorzover deze het gevolg is van het door de shock ontstane geestelijk letsel. Ook ten aanzien van die schadepost zal schattenderwijs naar billijkheid een splitsing moeten worden aangebracht tussen de componenten affectie (rouw) en shock.

Noten

- 1 RvdW 2002, 48.
- 2 De heren Holthuis en Leerink zijn advocaat bij De Jonge Peters Rimmelink te Deventer.
- 3 Zie Parl. Gesch. Boek 6, pp. 388/389 en Parl. Gesch. Inv. Boek 6, pp. 1273-1274.
- 4 Zie A.J. Verheij, *NTBR* 1998, pp. 324-332; T. Hartlief, *AA* 2000, pp. 863-873 (onder 5); C.C. van Dam, *VR* 2001, pp. 1-8; S.D. Lindenbergh, *NJB* 2001, pp. 61-66.
- 5 HR 8 september 2000, *NJ* 2000, 734.
- 6 Kamerstukken II, 2000/2001, 27 400 VI, nr. 70.
- 7 'Het eerste lid (van art. 6:107 BW; PL/BH) stelt voorts buiten twijfel dat het artikel zowel ziet op lichamelijk als op geestelijk letsel. Men denke bij dit laatste bijvoorbeeld aan het geval dat het slachtoffer door een ongeval, waarbij niet hijzelf, maar wel anderen lichamelijk letsel oplopen, dan wel worden gedood, zo hevig wordt geschokt dat hij gedurende geruime tijd niet tot werken in staat is (...)' *MvT Inv.*, Parl. Gesch. Inv. Boek 6, p. 1280.

- 8 'Daarbij verdient duidelijkheidshalve nog aantekening dat het bovenbedoelde geval van verdriet om anderen moet worden onderscheiden van dat van schade door een 'shock' die het gevolg is van het waarnemen of geconfronteerd worden met een dodelijk ongeval. De vraag rijst of een dergelijke 'shock' aanleiding kan zijn voor letsel of een andere aantasting van de persoon, ter zake waarvan artikel 6:1.9.11 aanspraak geeft op vergoeding van een ander nadeel dan vermogensschade. Dit artikel sluit niet uit om dit, naargelang van de omstandigheden, aan te nemen, evenmin als dit wordt uitgesloten door het door de Commissie in dit verband aangehaalde HR 8 april 1983, *NJ* 1984, 717 (zie rechtsoverweging 4.1, slot).' Parl. Gesch. Inv. Boek 6, p. 1274.
- 9 R.W. Holzhauser, *RM Themis* 1986, pp. 4-29; J.B.M. Vranken, *WPNR* 1989, nr. 5924, pp. 433-435; A.T. Bolt, 'Shockschade', in: C.J.H.B. Brunner-bundel, 1994, pp. 9-20; H.Th. Bouma, *VR* 1995, pp. 207-210; R.J.P. Kottenhagen, *NTBR* 1996, pp. 119-127; S.D. Lindenbergh, *RM Themis* 1997, pp. 178-193; Lindenbergh, *Smartengeld*, diss. 1998, p. 129 e.v.; A.J. Verheij, *NJB* 1999, pp. 1409-1416; H.J. Bunjes, *VR* 1999, pp. 294-296; T. Hartlief, *AA* 2000, pp. 863-873.
- 10 *RM Themis* 1997, p. 186.

- 11 *NTBR* 1996, p. 125.
- 12 *NJB* 1999, pp. 1409-1416.
- 13 Rechtbank Den Haag 5 december 2001, gepubliceerd op www.rechtspraak.nl onder LJN-nummer AD6702 zaaknr. 00/3600.
- 14 Rechtbank Amsterdam 19 juli 2000 Nieuwsbrief Personenschade september 2000 pp. 2-6.
- 15 Rechtbank Middelburg 20 december 2000 en 31 januari 2001, *Letsel en Schade* 2001/1, pp. 25-29.
- 16 Rechtbank Assen 14 juni 1994 *VR*, 1996, 123.
- 17 HR 13 januari 1995, *NJ* 1997, 366 en HR 21 februari 1997, *NJ* 1999, 145.
- 18 Art 6:107 BW geeft een zeer beperkte mogelijkheid voor derden om zogenaamde verplaatste schade te verhalen, waardoor soms gekunstelde constructies nodig zijn om schade van derden onder de noemer van schade van het slachtoffer zelf te brengen. De werkgever heeft met art. 6:107a BW een eenvoudig toepasbaar verhaalsrecht gekregen, terwijl familieleden die het slachtoffer verzorgen hun schade niet altijd volledig vergoed zien. Zie hierover o.a. C.C. van Dam *VR* 2001, pp. 1-8.
- 19 Rechtbank Middelburg 31 januari 2001, *Letsel en Schade* 2001/1, pp. 28-29.
- 20 Het Hof had immers ook therapiekosten toegewezen en de Hoge Raad casseert niet.

Het nieuwe procesrecht en gedragsregels 12 en 13

Nieuw rechtsvordering vereist dat de dagvaarding de verweren van de gedaagde tegen de eis vermeldt. Dit kan in strijd komen met de gedragsregel die zegt dat er in rechte niet mag worden geciteerd uit confraternele correspondentie. Of lijkt dat maar zo? Wat zijn feiten en wat verweren? De interpretatie van de gedragsregels moet worden verduidelijkt.

mr. F.A.W. Bannier
advocaat te Amsterdam*

Gedragsregel 12 zegt, kort weergegeven, dat op confraternele brieven en mededelingen in rechte geen beroep mag worden gedaan. Gedragsregel 13 verbiedt aan de rechter ook maar iets te zeggen over de inhoud van schikkingsonderhandelingen. Het zijn regels die niet geheel onbetwist zijn, hetgeen alleen al blijkt uit de toelichting van de Commissie Bitter. Het zijn wel de gedragsregels waarmee deken in de dagelijkse praktijk royaal het meest te maken hebben, als ik de Amsterdamse dekenpraktijk maatgevend mag achten. Ik stel de regels hier niet principieel ter discussie, maar wil enige opmerkingen maken over de verhouding van het erin vervatte verbod tot het nieuwe procesrecht.

Met het nieuwe procesrecht doel ik dan vooral op de substantiëringseis, van art. 111 Rv. Ook art. 21 Rv kan een rol spelen. De eerste bepaling schrijft voor dat de dagvaarding de door de gedaagde tegen de eis aangevoerde verweren moet vermelden en de gronden daarvan. Het tweede artikel zegt dat de partijen alle voor de beslissing van belang zijnde feiten volledig en naar waarheid moeten aanvoeren.

Botsing

Laten we als voorbeeld een zaak nemen, waarin Eiser een auto gekocht heeft met, volgens hem een extra aan te brengen open dak. De auto wordt zonder open dak geleverd en Eiser vordert via zijn advocaat als-nog installatie van dat dak. Gedaagde laat via zijn advocaat weten dat er over een dak niets is afgesproken. Om een compromis met een goede klant niet uit te sluiten laat hij daaraan toevoegen dat er misschien wel

een toezegging is gedaan door een daartoe niet bevoegde leerling-verkoper. Ze komen er niet uit en Eiser laat dagvaarden. Wat mag, of moet, hij in de dagvaarding stellen?

Onder het oude recht, zou (de hier met Eiser te vereenzelvigen advocaat van) Eiser alleen de volgens hem gemaakte afspraak over het open dak hebben gesteld, en nakoming vorderen. Onder het nieuwe recht moeten echter ook de verweren direct al door Eiser aangevoerd worden en die kan hij alleen ontleenen aan confraternele correspondentie. En hier botsen we op gedragsregel 12. Men kan de mening zijn toegedaan dat de gedragsregel zich niet tegen naleving van de regels van het procesrecht verzet,¹ maar ook dan is een analyse van de botsende regels nodig om tot een zuivere afbakening te komen.

Het eenvoudigste, maar op zich behoorlijk afdoende, antwoord is natuurlijk, dat de wet boven gedragsregels gaat. Deze laatste worden beschouwd als een weergave van wat in de advocatuur van tijd tot tijd als gedragsnormen wordt beschouwd, een invulling van de ruime en open norm van art. 46 Advocatenwet. Zijn we daarmee nu van gedragsregel 12 af?²

Men kan zich afvragen of de gedragsregels, die een uitwerking zijn van art. 46 Advocatenwet, daardoor niet zelf ook kracht van wet hebben. Ik meen dat dit niet het geval is. Zij zijn niet neergelegd in de wet noch in een verordening. Het was juist de bedoeling de gedragsregels vast te leggen in een minder dwingend kader zodat zij van tijd tot tijd herijkt konden worden. Naar mijn mening dienen zij dus te wijken voor een uitdrukkelijke wetsbepaling.

* De heer Bannier was deken in Amsterdam en is advocaat bij Nauta Dutilh.

"Arrrre, ik zou het zéér op prijs stellen indien we in onderhavige casus tot een informele schaduwcorrespondentie konden besluiten. Laat me weten of dat u schikt..."

Schikkingspogingen

Over de al dan niet strikte toepassing van regel 12 wordt door dekenen verschillend gedacht, om van de advocatuur meer in het algemeen maar te zwijgen. Zelf geloof ik, dat de regel niet volledig naar de letter moet worden verstaan. Ik geef een voorbeeld. In correspondentie met mr. Y schrijft mr. X dat zijn cliënt de overeenkomst ontbindt. Mr. Y moet een dagvaarding opstellen. Hoewel in strijd met de letter van regel 12 zie ik geen bezwaar tegen het vermelden van die ontbinding in de dagvaarding. Het betreft hier een rechtsfeit dat voor de juridische verhouding tussen partijen van wezenlijk belang is en ook niet betwist kan of zal worden.

Een mededeling als een contractontbinding kan naar zijn aard niet vertrouwelijk bedoeld zijn en bevordert noch belemmert een open en vertrouwelijke gedachtewisseling tussen de advocaten. Anders ligt dit wanneer die ontbinding geclausuleerd gebeurt: 'Voor het geval uw cliënt zich op dit standpunt blijft stellen, wordt bij dezen de overeenkomst ontbonden'. Zo'n zin kan verschillende bedoelingen hebben en is

hoogstwaarschijnlijk bedoeld om een discussie over het geschil in te leiden. Deze mededeling valt onder het verbod van gedragsregel 12. Daarentegen is het niet bezwaarlijk om in een dagvaarding te vermelden: 'Het is juist dat uw cliënt een auto van de mijne gekocht heeft', maar weer wel: 'In het navolgende wil ik er voor het moment even van uitgaan, dat er een overeenkomst is'.

Een mededeling die wordt gedaan in het kader van een schikkingspoging, valt niet onder art. 111 Rv

Gedragsregel 12 geeft dus wel wat ruimte. In het voorbeeld zou ik niet veel moeite hebben met een passage uit de brief van de advocaat van gedaagde waarin het bestaan van een toezegging wordt ontkend, als dat het enige zou zijn, wat in die brief staat. Dit is een verweer en moet vermeld worden. Het tweede deel, de mogelijkheid van een pretens onbevoegde toezegging brengt het verhaal echter in een geheel ander kader,

wellicht zelfs dat van regel 13. Er zou ons een belangrijke regel worden ontnomen wanneer wij niet meer vertrouwelijk over de mogelijkheden van een schikking kunnen schrijven zonder het risico dat we zo'n opening als verweer terugvinden in de dagvaarding van de tegenpartij. Die angst is echter niet nodig. Gedragsregels 12 en 13 dienen toegepast te worden binnen de al genoemde prioriteit van de wet: de artikelen 111 en in

mindere mate 21 bepalen de uitleg en reikwijdte van de gedragsregels. Waar in advocatenbrieven stellingen betrokken worden die redelijkerwijs als verweren opgevat mogen worden en waarvan dus mag worden aangenomen dat zij in de verdere gang van de zaak nog een belangrijke rol kunnen gaan spelen, kunnen aan de rechter worden meegedeeld zonder daardoor tuchtrechtelijk over de schreef te gaan. Wanneer het niet

om een verweer gaat maar om een mededeling, die voor de discussie nodig is of in het kader van een schikkingspoging gedaan wordt, is er geen sprake van een verweer en komt art. 111 ook niet in beeld.

Onder 'feiten' moet worden verstaan wat in het normale spraakgebruik eronder valt; het begrip moet niet worden uitgebreid tot alles wat zich voorafgaand aan de procedure heeft voorgedaan. Wel: 'er is een overeenkomst over de koop van een auto, geleverd

van belang is. Als de advocaat in de correspondentie aankondigt een onbevoegdheidsincident te zullen opwerpen, of de exceptio non adimpleti contractus, zijn dat niet feiten in de zin van art. 21. Het zijn wel verweren in de zin van art. 111. Die moeten ook, maar dan alleen op grond van art. 111, volledig worden vermeld – naar waarheid.

Omdat de inmiddels weer gewenste bezinning op de gedragsregels veel tijd vergt, is incidentele verduidelijking ervan geboden

Feiten en verweren

Maar komen we dan niet in aanvaring met art. 21? Geven we dan wel naar waarheid alle voor het geschil relevante feiten weer? De (ingeperkte) vrijheid van partijen brengt in elk geval mee dat zij zelf bepalen wat de omvang van het geschil is dat aan de rechter wordt voorgelegd. Ook als er dingen voorgevallen zijn die met het geschil verband houden, staat het partijen vrij samen daarover in de rechtszaal te zwijgen. Maar wat zij aan de rechter meedelen moet naar waarheid meegedeeld worden, hetgeen overigens altijd al het geval was. Er is geen wetsbepaling nodig om de advocaat te verplichten zich te houden aan een basisregel van behoorlijk advocatenschap, te weten de waarheid te spreken.

zonder het beloofde open dak en daarover kunnen we geen overeenstemming bereiken'. Niet: 'er is een poging tot schikken gedaan die dit en dat inhield'. Dit laatste is, als het al een 'feit' is, voor de beoordeling van het geschil niet relevant. Als de advocaat schrijft 'de auto is rood' en dat is niet in geschil mocht dat altijd al aan de rechter worden doorgegeven. Nu móét dat, als de kleur voor het geschil

Verduidelijking gevraagd

Al wat in confraternale correspondentie als verweer wordt genoemd of aangekondigd moet kortom in de dagvaarding worden vermeld, beknopt en feitelijk. Slechts de verweren die in de correspondentie te lezen zijn dienen te worden weergegeven, met eventueel een korte redengeving; overleggen van confraternale correspondentie is niet nodig en zou ook tekortdoen aan de strekking van gedragsregel 12, ook in mijn

ach, gewoon een beetje
Creatief mee omspringen...

beperkte interpretatie van die regel. Als de mogelijke gedaagde niet bedoelt dat bepaalde stellingen, mededelingen, proefballonnetjes of wat dan ook als verweer gebruikt worden, doet zijn advocaat er goed aan direct duidelijk te maken dat het hier niet om een verweer gaat. Het opnemen van dit soort teksten in een (confraternele) brief kan niet als een 'feit' in de zin van art. 21 beschouwd worden. Dit ligt vooral voor de hand als het om een al dan niet openlijke voorzet tot schikken gaat.

Een advocaat kan pas na het opstellen van de dagvaarding door de tegenpartij beslissen om bepaalde verweren te gaan voeren. Dit is niet in strijd met het nieuwe procesrecht, want nergens wordt voorgeschreven dat de gedaagde voorafgaand aan de procedure al zijn verweren kenbaar moet maken. Dat zou ook een bijzonder moeilijk toe te passen regel zijn, bijvoorbeeld als de gedaagde pas na uitbrengen van de dagvaarding bij een advocaat komt. Het risico blijft bestaan dat een gedaagde in de correspondentie niet al zijn verweren openbaart; de gedaagde kan nog steeds een eigen proces-tactiek voeren. De praktijk zal moeten

leren, in hoeverre de uitgangspunten van de wetgever hierdoor gefrustreerd kunnen worden, en wat er dan aan gedaan gaat worden.

Gedragsregel 12 schrijft ook voor dat, in daar bedoelde gevallen, het advies van de Deken moet worden ingewonnen. Dat advies ziet naar zijn aard op de gedragsrechtelijke aspecten van het al dan niet overleggen van confraternele correspondentie. De toetssteen is het belang van overleggen voor de cliënt van degene die wil overleggen. Zolang deze gedragsregel qua tekst niet wordt aangepast aan het nieuwe procesrecht valt er niet aan te ontkomen dat de Deken bij het geven van zijn advies ook rekening houdt met de problematiek zoals ik die hier heb besproken. De tekst van de gedragsregel op dit moment lijkt mij zich daar in ieder geval niet tegen te verzetten.

De advocaat kan niet met een beroep op gedragsregels 12 en 13 aan het wettelijk voorschrift ontkomen. Want de wet gaat boven de gedragsregels en gedragsregels 12 en 13 laten in een wat ruimere interpretatie toe dat een verweer in de zin van art. 111 Rv naar buiten gebracht wordt. Nu deze

interpretatie niet door iedereen wordt gevolgd, is een verheldering van de interpretatie nodig. Dit is alleen al wenselijk omdat er ongetwijfeld een strijd ontbrandt over de vraag wat wel en wat niet onder gedragsregel 12 valt als het op verweren, en onder art. 21 Rv, als het op 'feiten' aankomt.

Het Hof van Discipline kan deze interpretatie geven, maar voordat daar een zaak ligt waarin een principiële uitspraak kan worden gedaan, zullen er heel wat dagvaardingen zijn opgesteld. Dan blijft eigenlijk alleen over een verduidelijking van de gedragsregels door het College van Afgevaardigden. Langzamerhand is er weer een bezinning nodig op de huidige tekst van de gedragsregels, die vindt immers van tijd tot tijd plaats. Omdat dit ook de nodige tijd zal vergen lijkt een incidentele verduidelijking de enige oplossing. ■

Noten

- 1 Zoals onlangs bleek bij een beëdigingsplechtigheid geldt dit voor de Amsterdamse deken, mr. H.F. Doeleman.
- 2 Ik laat regel 13 even onbesproken, daar een nader onderscheid hier niet van belang is.

Naschrift, redactielid Georg van Daal

Bannier stelt dat de wet – nieuw Rv – boven de advocatuurlijke tuchtregels gaat, nu deze regels, opdat ze 'van tijd tot tijd herijkt' kunnen worden, niet in een bindende verordening of wet zijn vastgesteld. Mijns inziens geeft dat blijk van twee misvattingen. In de eerste plaats zijn namelijk de gedragsregels zelf weliswaar geen wet of bindende verordening, maar wel van ten minste gelijke orde als Rv., omdat ze de sublimatie zijn van de inhoud van de in art. 46 Advocatenwet neergelegde norm voor wat een behoorlijk advocaat betaamt. Juist omdat de gedragsregels geen wet of bindende verordening zijn, kunnen de Raden en Hoven van Discipline niet anders dan in hun tuchtrechtspraak ervan uitgaan dat de gedragsregels de materiële neerslag zijn van de in art. 46 Advocatenwet neergelegde formeel wettelijke normen, vooral de norm dat een advocaat zich heeft te gedragen zoals dat een behoorlijk advocaat betaamt.

In de tweede plaats staat het tuchtrecht niet onder, maar náást het civiele recht. Het is de gemiddelde rechter in een civiele zaak om het even of een advocaat zich tuchtrechtelijk betamelijk gedraagt, dat raakt de zaak namelijk niet. De andere kant van de medaille is dat het tuchtrecht met zich kan brengen dat wat civielrechtelijk mogelijk is, om allerlei tuchtrechtelijke

redenen – die een geheel andere toetsing meebrengen – toch laakbaar is.

Verder kent art. 12 gedragsregels, een aspect dat Bannier geheel onbesproken laat. Advocaten zijn kritische mensen, die vooral neigen tot het vallen over formaliteiten. Art. 12 gedragsregels kent als formaliteit dat de advocaat, als hij zich in rechte over confraternele contacten wil uitlaten, daarover van tevoren overleg met zijn tegenpleiter zal moeten voeren. Ik kan me moeilijk voorstellen dat alle advocaten daar zomaar afstand van zouden willen nemen. Immers, als de ene advocaat – altijd door de bril van de belangen van zijn cliënt – iets duidelijk een verweer of een feit vindt, dan vindt zijn tegenpleiter dat niet noodzakelijkerwijze ook. Voorafgaand overleg lijkt dan ten minste nuttig, alleen al om discussies achteraf hierover bij de deken te voorkomen.

Kortom, met Banners overwegingen ben ik het grotendeels oneens. Zijn voorzichtige suggestie om duidelijkheid te scheppen is in mijn optiek dringende noodzaak. Ofwel de wetgever, ofwel het Hof van Discipline zal klip en klaar moeten bepalen dat de gedragsregels plaats moeten maken voor Rv, anders ontstaat er een onwerkbaar situatie.

Kantoren zetten in op marketing

De concurrentie neemt toe, de arbeidsmarkt wordt krapper en ook de internationalisering zet de verhoudingen op scherp. Voor advocatenkantoren is effectieve marketing een belangrijk wapen. Drie verschillende kantoren over hun marketingbeleid.

Micha Kat
journalist

De Jonge Peters Rummelink

Op jacht naar grote bedrijven in de regio 'Er valt voor ons vooral veel te winnen bij de grote bedrijven in de regio. Voor sommige beursgenoteerde bedrijven in de regio doen we al veel, bijvoorbeeld arbeidsrecht. Als er iets speelt op de beurs hoeven ze bij ons niet aan te kloppen, maar IE en ICT kunnen we wel weer naar ons toehalen, los dan van enkele megazaken. Hier zetten we echt op in. Die bedrijven vinden het niet alleen leuk een kantoor te hebben in de regio, wij kunnen ze ook een echte vip-behandeling geven. In de randstad zijn ze nummer zoveel. En dat dan ook nog voor de helft van de prijs!'

Bestuurder Pieter Leerink van JPR (70 advocaten verdeeld over vijf vestigingen in Overijssel en Gelderland) wil vooruit. De concurrentie in zijn deel van het land neemt de laatste jaren sterk toe. Er zijn nu drie regionale megakantoren ontstaan: naast JPR zijn dat Nysingh Dijkstra de Graaff (80 advocaten) en Kienhuis Hoving (35). Die laatste twee kantoren hebben in tegenstelling tot JPR sterke secties notariaat. Nysingh heeft een traditioneel imago (pakkencultuur) en Kienhuis timmert van de drie commercieel het hardst aan de weg. JPR heeft onder meer door de samenbundeling van losse kantoren (meest recent Rummelink in Doetinchem) een minder

duidelijk imago. Leerink: 'We voeren een brede algemene praktijk en doen ook toevoegingen. Marketing deden we tot dusver vooral hapsnap. Maar dat gaat nu veranderen. We hebben een marketingstrategie goedgekeurd met voor dit jaar een budget van €125.000.' Bestuurssecretaris Len Dijkstra is belast met de uitvoering.

De arbeidsmarkt staat in het huidige marketinglandschap met stip boven aan de prioriteitenlijst. Dijkstra: 'Nog steeds worden door studenten standaard de grote vijf kantoren aangeschreven. Dat moeten we doorbreken. We gaan ons richten op het benadrukken van de balans tussen leven en werk, de vrijheid die we onze advocaten kunnen bieden en de open deur naar de maatschap. We zoeken geen introverte wetenschappers, maar mensen die stevig in het leven staan.' Een nieuwe personeelsadvertentie moet dit profiel gaan uitdragen

JPR: Beursgenoteerde bedrijven kunnen we hier een echte vip-behandeling geven; in de randstad zijn ze nummer zoveel

via fotografie die het accent legt op 'persoonlijke ontwikkeling'. JPR nam hiervoor een communicatiebureau in de arm. Daarnaast neemt het kantoor deel aan banenmarkten in de drie *prime target*-steden Nijmegen, Groningen en Utrecht alsmede in Leiden. Dijkstra: 'We gaan studenten hiervoor benaderen met *direct mail* en gaan daar waarschijnlijk ook iets doen met een van onze klanten. Wat precies blijft nog geheim.' Dit voorjaar gaat de nieuwe website in de lucht die ook grotendeels 'arbeidsmarktgebonden' is. Ook hiervoor werd extern advies ingekocht.

De communicatie naar de zakelijke markt wordt conform de nieuwste trends vooral 'sectoraal' aangepakt. Dijkstra: 'Neem de bouw. We zeggen nu: we volgen alle ontwikkelingen in de sector en benade-

ren vervolgens cliënten met gerichte producten. Neem de leegstand van commercieel vastgoed. We zouden dan een nieuw verhuurproduct kunnen aanbieden dat iets aan die leegstand kan doen. We willen echte partners worden van onze cliënten en proactief kunnen meedenken.' JPR doet op dit moment onderzoek naar de sectoren die voor deze benadering het meest kansrijk zijn. Het organiseren van *events* gebeurt nog altijd, al wordt dit in marketingland niet langer gezien als onderscheidend. JPR organiseert twee keer per jaar een seminar over een 'leuk actueel thema' en er is de golfdag. Bestuurder Leerink: 'Twee jaar geleden bij ons honderdjarig bestaan gaven we een gewoon, recht voor z'n raap-knalfeest. Dat vinden de mensen toch het mooist. Ze praten er nu nog over.'

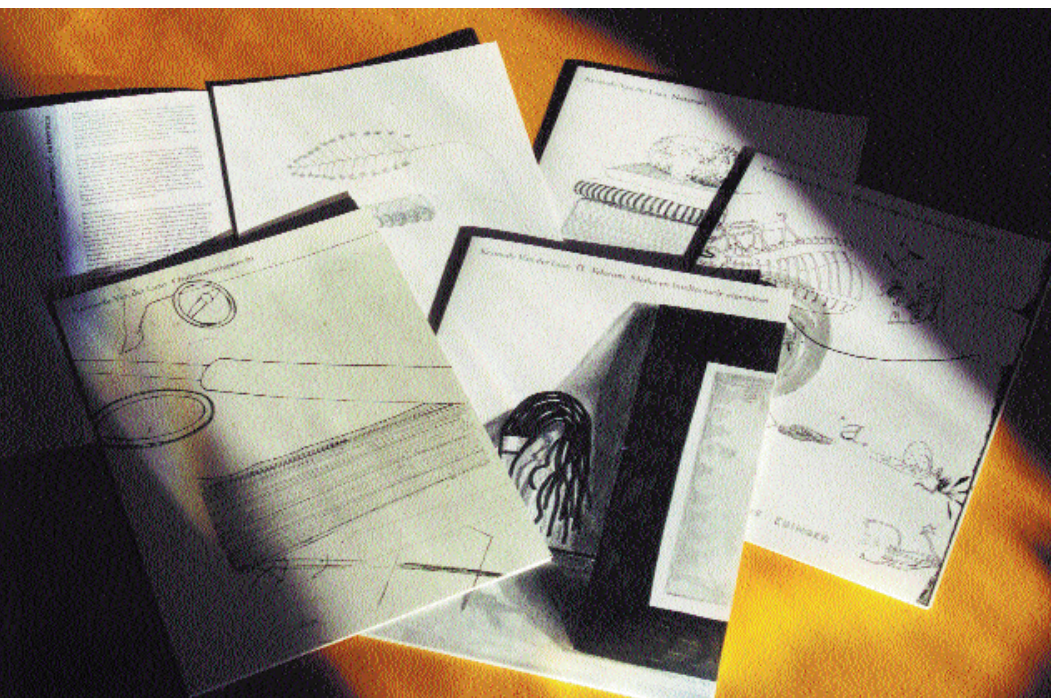
Kvd: Onze boodschap was reeds toen: bedien de klanten van de grote kantoren in de sfeer van de kleine, met veel aandacht voor de persoonlijke ontwikkeling van de eigen mensen

Kennedy Van der Laan

'Leukste kantoor van Nederland'

Kennedy Van der Laan (nu 110 juristen) is het snelst groeiende kantoor van ons land: 140% in de periode 1998-2002. Dit najaar wordt een nieuw pand betrokken vlak bij het terrein van de Westergasfabriek in Amsterdam. 'Het is een trendy buurt in opkomst. Dat past bij ons imago. Op de Zuidas was ook ruimte, maar daar hebben we bewust niet voor gekozen.' Bestuursvoorzitter Till Kolle geeft aan dat zijn kantoor bij het ontstaan in 1992 direct heeft gekozen voor een sterke *branding*. 'Onze boodschap was reeds toen: bedien de klanten van de grote kantoren in de sfeer van de kleine. Dus met veel aandacht voor de persoonlijke ontwikkeling van de eigen mensen. Die boodschap kwam precies op het juiste moment: er was juist een trend ingezet die wegliep van de focus op geld en omzet. Dat we nu bij de grote kantoren op dit punt juist weer een verharding zien, speelt ons nog verder in de kaart.' Deze aanpak werd ook vanaf het begin sterk grafisch ondersteund door consequent in uitingen moderne kunst te tonen. Jolanda Egas, communicatiemanager: 'We hebben nog altijd dezelfde ontwerper van onze huisstijl, Kees Ruyter. Hij adviseert ons ook welke Nederlandse kunstenaars we moeten benaderen. We bouwen ook aan een huiscollectie moderne kunst; hierbij worden we geadviseerd door Dienneke Blom, een docente aan de Rietveld Academie. De gemene deler is dat de kunst eigentijds en vernieuwend is. Kunst is gezichtsbepalend voor onze huisstijl. Van alle andere kantoren heeft alleen Nauta Dutilh eigenlijk iets vergelijkbaar herkenbaars met hun stip.' Till Kolle: 'Daarnaast hebben we de wetenschap als focus. We stimuleren onze mensen sterk te publiceren, cursussen te geven en te spreken op seminars. Dat is zeker een belangrijk *marketingtool*.'

Gerichte arbeidsmarktcommunicatie heeft KvdL eigenlijk niet nodig, al worden wel de verplichte banenmarkten bezocht. Egas: 'Onze *branding* heeft ons in 2000 de titel 'leukste kantoor van Nederland' opgeleverd in een onderzoek door het blad *Account*. We worden vaak benaderd door

Foto's: Andre Klijnsen

Marketingstudie

Elke twee jaar brengen de Engelse marketingconsultants Wheeler Associates en McCallum Layton een studie uit over de marketingpraktijk van de grootste Engelse kantoren. In 1999 was de belangrijkste conclusie dat de gemiddelde advocaat in zijn dagelijks werk zich niet bezighoudt met marketing en dat de meeste kantoren op dit punt wel training aanbieden, maar dat slechts weinigen die training verplicht stellen. Zichzelf serieus nemende kantoren moeten goed opgeleide en ervaren marketingmensen in dienst nemen. Aanbevelingen zijn verder het hoofd marketing een positie te geven in het dagelijks bestuur of in de *board* en niet te laten rapporteren, op elke 100 *fee earners* twee marketing-professionals aan te stellen en per *fee earner* jaarlijks minimaal € 3.000 aan marketing te besteden.

De marketing-positie dient elk jaar tegen het licht te worden gehouden en elk jaar dient een nieuw marketingplan te worden gemaakt. Voor elke partner moet een persoonlijk *business development plan* worden gemaakt en als *pitches* een belangrijke bron voor nieuw werk zijn dient een systeem te worden ontwikkeld dat de prestaties van het kantoor meet en evalueert. Ten slotte: verzeker dat alle advocaten op de hoogte worden gehouden van de marketingplannen en -doelen van kantoor.

advocaten van de grote kantoren.' Kolle: 'Belangrijk is ook dat het in de onrust van de laatste jaren bij ons rustig is gebleven. Dat schept vertrouwen en versterkt het wijgevoel. Eindeloos zijn we benaderd door Engelse kantoren, maar we zijn het gesprek nooit aangegaan. Onderzoek van *Legal People* wees uit dat onduidelijkheid over de strategie een van de grootste pijnpunten is die tevredenheid in de weg staan. Wij hebben daar dus nooit last van gehad.'

In marketing voor zakelijke markt wordt door KvDL een accent gelegd op de *beauty contests*. Egas: 'De organisatie hiervan heeft bij ons hoge prioriteit. Waarop gaan we focussen bij ons verhaal? Er moeten bijvoorbeeld stukken worden geproduceerd in de huisstijl zoals cv's en *tracklists*. We halen hiervoor veel inspiratie uit wat we weten van de grote Engelse kantoren.' Recent won KvDL een *pitch* van twee andere kantoren om een van de grootste telecomaccounts; de werkzaamheden in dit kader zijn vooral de verantwoordelijkheid van Egas.

Over Engelse inspiratie gesproken: hoe staat een kantoor als KvDL dat op de rand staat van de 'grote' kantoren over *pro bono* als *marketingtool*? Kolle: 'We doen veel *pro bono*-werk, maar hebben besloten het juist niet in te zetten voor marketingdoeleinden. Elke advocaat krijgt van ons genoeg ruimte dit zelf in te kleden en vorm te geven.'

Een beleid voor algemene acquisitie heeft KvDL niet, maar er worden wel marktanalyses gemaakt van waar goede kans liggen. Kolle: 'Dat heeft bijvoorbeeld een focus opgeleverd op octrooirecht en de

privacymarkt. Op die gebieden gaan we ons dan richten met onder meer publicaties, symposia en werving en selectie.' Wat betreft de *client care* gaat het kantoor in zee met een Amerikaanse adviseur (Byron Sabol) die de sectiecoördinatoren op dit punt gaat bijscholen. Egas: 'Het binden van bestaande cliënten is hierbij prioriteit. Daar is bovendien ook het meeste nieuwe werk te halen.' De adviseur werd benaderd op grond van referenties van bevriende buitenlandse kantoren.

Egas heeft die middag een bespreking met de webbouwer van KvDL. 'We bespreken dan nieuwe mogelijkheden zoals geluid op de site. Beweging – nog steeds een uitzondering in de advocatuur – hebben we al zes jaar. We willen ook hiermee vooroplopen en de identiteit van ons kantoor uitstralen. Zo staat bij ons iedereen met foto op de site, niet alleen de partners zoals bij veel andere kantoren.'

Freshfields Bruckhaus Deringer

'Excellent and not too serious'

Als onderdeel van een mondiaal kantoor met meer dan 2.300 advocaten (nummer vier in de wereld) neemt Freshfields Bruckhaus Deringer (75 *fee earners*) in ons land een aparte plaats in. Want anders dan de vestigingen van Allen & Overy en Lovells, twee andere Engelse nieuwkomers, koos Freshfields ervoor de Nederlandse praktijk van de grond af zelf op te bouwen. Volgens marketingmanager Frank Dutman leidt dat tot een 'aparte pioniersfeer'.

Dutman: 'Al is het natuurlijk wel zo dat onze partners stuk voor stuk al *leading* waren in hun praktijkgebied toen ze hier binnenkwamen en over een uitgebreid netwerk beschikten. Niet zelden tippen ze me vanuit hun netwerk over interessante *prospects*. Daar ga ik dan mee aan de slag, bijvoorbeeld door mensen van ons te mobiliseren om met de *prospect* te gaan lunchen.' Wat betreft *client care* is een kantoor als Freshfields weinig bezig met het pampieren van cliënten met uitjes of tickets. Dutman: 'Daar zitten onze cliënten niet op te wachten. Die zoeken vooral een goede werkverhouding en natuurlijk resultaat. Maar we beseffen wel dat bestaande cliënten de beste bron vormen voor nieuw werk.'

Ook Dutman, afkomstig van Alpinvest (durfkapitaal), heeft veel werk aan het ondersteunen van *pitches*. Daarnaast heeft hij een internationale praktijkgroep (*international tax*) en een sectorgroep (*pharmaceuticals*) onder zijn hoede. Dutman: 'Het gaat dan vooral om de informatievoorziening binnen deze groepen zodat de locaties weten waar men mee bezig is en om eenheid in de presentatie naar de zakelijke markt. In de hele Freshfields-organisatie staat de matrix van praktijk- en sectorgroepen centraal. Londen verdwijnt daardoor steeds meer uit zicht, want die groepen zitten overal. Daarnaast doe ik af en toe aan *sales* door nieuwe producten die we ontwikkelen, bijvoorbeeld op belastinggebied, onder de aandacht van de juiste cliënten te brengen in verschillende jurisdicties.' Naast Dutman telt Freshfields wereldwijd nog vijf lokale marketingma-

nagers die elk enkele groepen bedienen; Dutman gaat regelmatig naar andere vestigingen voor overleg met deze groep. De *firmwide* marketing en het onderhouden van de website gebeurt in Londen waar 'enkele tientallen' *marketeers* zitten. Dutman: 'Beslissingen over de internationale marketing van het merk Freshfields worden in internationaal verband genomen waarbij partners uit ons hele netwerk betrokken zijn. Ik hou me daar niet mee bezig.'

Maar Dutman doet wel veel aan de Nederlandse markt. Naast de genoemde activiteiten richting zakelijke markt is ook voor Freshfields de arbeidsmarkt daarbij cruciaal. Dutman: 'We zetten zwaar in op ons studentenstageprogramma *Connect* waarin de stagairs kunnen werken op een buitenlandse vestiging. We mikken op ambitieuze studen-

er wordt gewerkt aan een *firmwide branding program*. Maar om op de Nederlandse markt onderscheidend te zijn is minder moeilijk. Kern van de boodschap: we zijn een kantoor dat qua omvang heel overzichtelijk is maar werk doet van internationaal topniveau. Daarbij wordt gewerkt met de slogan *excellent and not too serious*. Ook Freshfields ziet blijkbaar het belang in het uitzenden van de boodschap dat het niet louter gaat om de geldmachine.

Freshfields pampert cliënten niet met uitjes of tickets, 'ze zoeken vooral een goede werkverhouding en resultaat'

ten die op het hoogste niveau willen adviseren en procederen. Daarnaast hebben we de algemene *giant leap*-campagne ontwikkeld met de springende kikker die onze bekendheid onder studenten flink heeft verhoogd. Ook organiseer ik kantoorbezoeken en de sponsoring van faculteitsverenigingen.' Voor zo'n groot kantoor dat internationale topcliënten bedient is *branding* heel lastig (wat zijn de verschillen met Allen & Overy of Clifford Chance?) al geeft Dutman aan dat

De marketing-matrix

Doelgroepen	Marketingtools
Arbeidsmarkt	advertenties, sponsoring, kantoordagen, brochures, gadgets, website, banenmarkten
Zakelijke markt	symposia, brochures, pitches, relatiemarketing, sales, marktonderzoek, <i>client care</i> , website
Publiek	advertenties, imago-campagnes, sponsoring van <i>public events</i> , website
Pers	persberichten, persconferenties, relatiemarketing, website

Wat doen Nederlandse kantoren aan marketing?

Allen & Overy

Aantal medewerkers (fie): 7

Titel hoogste stafmedewerker: marketingmanager

Sponsoring: nauwelijks, alleen rond werving

Events: seminars, cliënt entertainment (zeilen, concerten, sport)

Budget: -

Externe professionals: nee

Slogan: -

Gadgets: -

Boels Zanders

Aantal medewerkers (fie): deel van portefeuille kantoormanager

Titel hoogste stafmedewerker: kantoormanager

Sponsoring: 4 vestigingen hebben eigen budget; maatschap sloot enkele overkoepelende sponsorcontracten af

Events: seminar per sectie; jaarlijks symposium

Budget: nog geen vast budget

Externe professionals: webeditor, tekstschrijver, ontwerper

Slogan: Boels Zanders recht voor uw zaak

Gadgets: shirts, tassen, paraplu's

Loyens & Loeff

Aantal medewerkers (fie): 6,5

Titel hoogste stafmedewerker: Communicatie- & Marketingmanager

Sponsoring: op corporate niveau; in ontwikkeling

Events: per locatie/praktijkgroep seminars, sport, borrels

Budget: -

Externe professionals: ja

Slogan: in ontwikkeling

Gadgets: horloges, pennen, paraplu's

AKD Prinsen van Wijnen

Aantal medewerkers (fie): 4

Titel hoogste stafmedewerker: Marketingmanager en PR- & Communicatiemanager

Sponsoring: studentenactiviteiten; zaken rond sport en kunst

Events: ontvangst in de Kunsthall, Holland Polo Trophy, seminars

Budget: 2,5% van de omzet

Externe professionals: reclamebureau, ontwerper, webeditor

Slogan: zeker van uw zaak

Gadgets: kauwgom, mintdispensoren, briefopeners, jacks, strandballen, briefopeners, golfballen, schoenentassen, sleutelhangers, mappen

Houthoff Buruma

Aantal medewerkers (fie): 4,75

Titel hoogste stafmedewerker: Marketingmanager & Communicatie

Sponsoring: concerten in Concertgebouw, Filmfestival Rotterdam

Events: concertbezoek, private viewings in musea, seminars

Budget: enkele honderdduizenden euro's

Externe professionals: reclamebureau Amsterdamse School, webeditor Tam Tam

Slogan: in ontwikkeling in kader van grote campagne

Gadgets: paraplu's en diverse andere zaken

Stibbe

Aantal medewerkers (fie): 4,5

Titel hoogste stafmedewerker: Marketingmanager & Communicatie

Sponsoring: richting arbeidsmarkt. Algemeen beleid in ontwikkeling.

2000 uren pro bono per jaar

Events: accent op seminars per sectie

Budget: tussen 500.000 en een miljoen euro

Externe professionals: diverse freelance ontwerpers en vormgevers, een bureau voor arbeidsmarktcommunicatie, webagency, 'spindoctor' Ton Elias (ad hoc)

Slogan: Good people make great lawyers (voor arbeidsmarkt)

Gadgets: badjassen, restaurantgidsen, paraplu's, burea klokjes, golfballen

De Brauw Blackstone Westbroek/Linklaters & Alliance

Aantal medewerkers (fie): 5

Titel hoogste stafmedewerker: Head of Marketing

Sponsoring: musea, Nederlands Studenten Orkest, studenteninitiatieven

Events: inhoudelijke seminars; Bedrijfs- en Fiscale Jonge Olifant

Budget: -

Externe professionals: Communicatieadviesbureau, ontwerper, tekstschrijver

Slogan: -

Gadgets: 'evenementengerelateerd' voor studenten: pennen, tassen, shirts

CMS Derks Star Busmann

Aantal medewerkers (fie): 3,6

Titel hoogste stafmedewerker: Marketing- & Communicatiemanager

Sponsoring: speerpunt. Wordt geheel herijkt. Hockeybond KNHB, golfclubs, Universiteit Utrecht

Events: rond hockey (WK en Champions Trophy), golfdagen, seminars

Budget: 2% van de omzet

Externe professionals: reclamebureau, internetbureau, sponsoringbureau

Slogan: Thuis op uw terrein; wordt binnenkort vervangen

Gadgets: dassen, shawls, golfballen, tassen, paraplu's, petjes

Keniaanse mensenrechtenadvocate op bezoek in Nederland

‘Vrouwen dreigen met ons, dat bevalt me’

Judy Thongori verwisselde een commerciële advocatenpraktijk in Nairobi voor de emancipatiestrijd voor Keniaanse vrouwen. Dat die strijd nog lang zal duren is voor haar ‘een reden om door te gaan!’

Gerrit Jan Pulles
journalist

Judy Thongori is op tournee. Na drie dagen Amsterdam vliegt ze voor anderhalve dag naar Berlijn. Een trip naar Dublin is wegens tijdgebrek afgezegd, maar komt over twee maanden alsnog aan bod. De energieke Keniaanse mensenrechtenadvocate is bestuurslid van de FIDA, de federatie van vrouwelijke advocaten in Kenia. Een particuliere organisatie die zich inzet voor de juridische emancipatie van de Keniaanse vrouw. Van de ongelijkheid der seksen is de Keniaanse samenleving sinds mensenheugenis doordrongen.

‘Het recht behandelt mannen en vrouwen aantoonbaar verschillend. Onze doelstelling is dat gelijk te trekken en vrouwen toegang tot het recht te geven. De Keniaanse regering onderneemt niets om de mensenrechten van vrouwen, meer dan de helft van de bevolking, te beschermen.’

Ze is op uitnodiging van Amnesty International in Europa, om het meest recente rapport van die organisatie onder de aandacht te brengen. Dat rapport werd op 8 maart, de internationale vrouwendag, gepresenteerd en geeft een schokkend beeld van geweld tegen vrouwen in Kenia. Het is een aanklacht tegen de Keniaanse autoriteiten,

die tekortschieten bij het beschermen van vrouwen tegen mishandeling en verkrachting, die daders slechts sporadisch vervolgen en procedures moedwillig in het honderd laten lopen.

‘Een klacht van een vrouw die is mishandeld door haar man wordt in Kenia vaak niet serieus genomen. En waar moeten de vrouwen heen die door politieagenten worden verkracht? Een agent die zo iets doet wordt door zijn organisatie beschermd. Wie zorgt ervoor dat zijn slachtoffer recht gedaan wordt?’

Stuk eigendom

Het zijn misstanden waar FIDA al sinds de oprichting in 1985 tegen strijdt door het voeren van procedures. Tevens door het geven van cursussen en interviews – ooit was Judy Thongori op CNN te zien – en het publiceren van artikelen. FIDA dient regelmatig wetsvoorstellen in bij het parlement en voert een actieve lobby bij magistraten en politici. Judy Thongori verontschuldigt zich voor haar woordenvloed wanneer ze over haar werk spreekt.

‘Er is zo veel te vertellen. Over onze wetsvoorstellen tegen huiselijk geweld, over de centra voor rechtshulp die we hebben opgericht, over de positie van vrouwen in mijn land.’ FIDA houdt zich ook bezig met het familie- en erfrecht. ‘In delen van Kenia is het erfrecht gewoonterecht en geldt alleen voor mannen. “Een vrouw is eigendom van haar man”, wordt daar gezegd. Hoe kan een stuk eigendom nou eigendom erven? Sterft haar man, dan erft een mannelijk familielid alles, inclusief de vrouw.’

Judy Thongori studeerde aan de universiteit van Nairobi en aan de Kenya School of Law. Ze werkte jarenlang in een commer-

ciële praktijk in Nairobi. Totdat ze in 1997 het handelsrecht definitief voor de mensenrechten verruilde. ‘Ik wist dat ik minder zou gaan verdienen, maar ik wilde iets voor de vrouwen in mijn land doen. Al was ik er anders waarschijnlijk ook op achteruit gegaan. De Keniaanse economie is er slecht aan toe. Heel wat commerciële advocaten hebben daardoor grote moeite het hoofd boven water te houden.’

Ergeren

Toch zijn er nog te weinig advocaten in Kenya, zegt ze. Vierduizend, in een land met dertig miljoen inwoners en veel

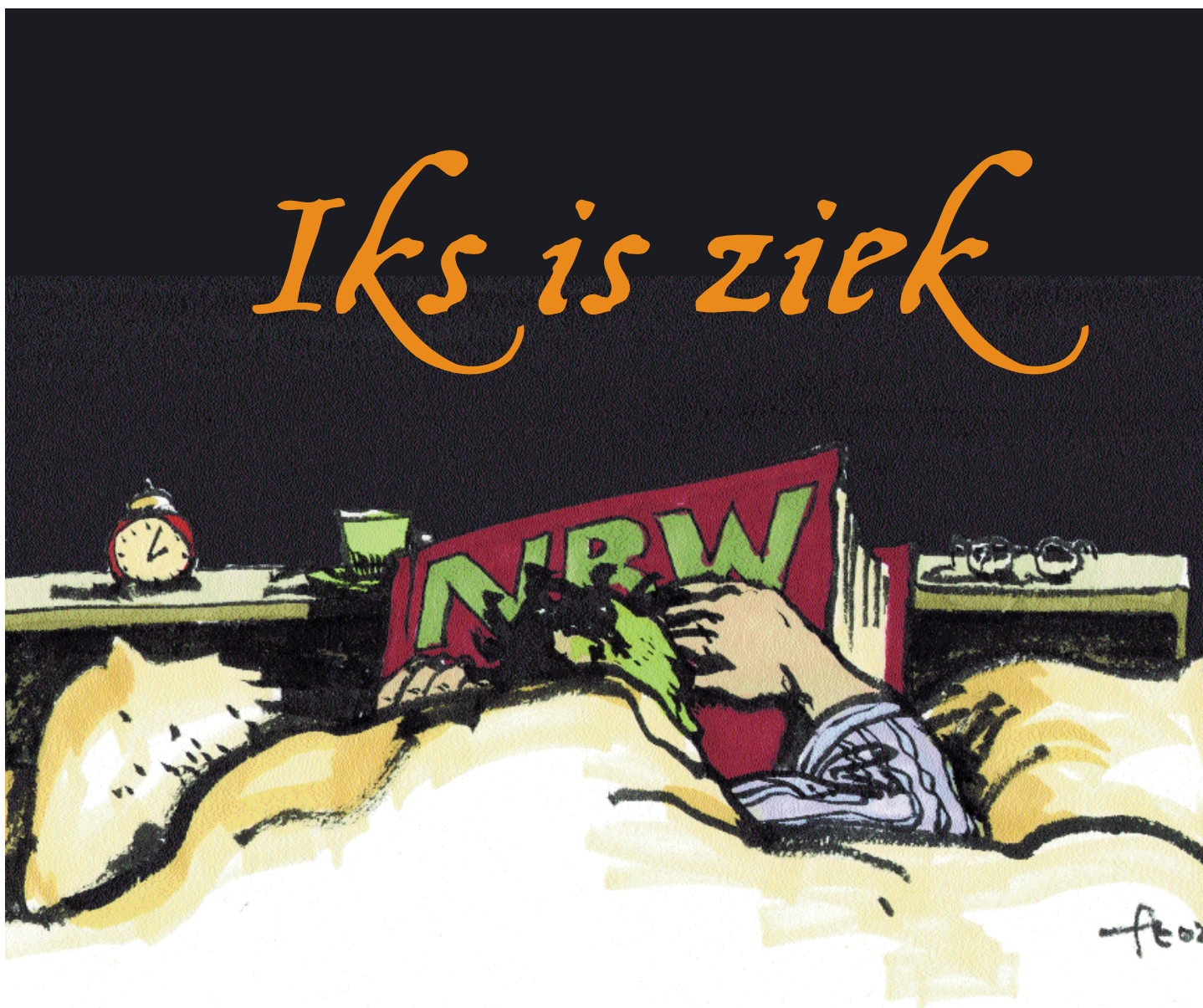
onrecht. FIDA heeft dan ook niet de capaciteit om alle zaken te doen die zich aandienen. 'We hebben achtentwintig vaste medewerkers en worden gesteund door een paar externe advocaten. Die kunnen maar een fractie van de vrouwen die onze hulp nodig hebben voor een rechtbank bijstaan. Dus geven we cursussen over hoe vrouwen hun zaak zelf voor de rechter kunnen bepleiten en wijzen we ze de weg door het voor velen onbegrijpelijke justitiële apparaat.'

Elke belangrijke verandering bereik je langzaam

Op de suggestie dat haar werk soms moet voelen als dweilen met de kraan open, reageert ze fel. 'Elke belangrijke verandering bereik je langzaam. Wat wij willen is emancipatie en de erkenning van rechten van vrouwen in een traditionele door mannen gedomineerde maatschappij. Dat heeft zijn tijd nodig. Is dat een reden om er mee op te houden? Het is een reden om door te gaan!'

Ze beseft, zegt ze, dat de strijd van FIDA geen prioriteit heeft op de politieke agenda. Dat ze zich nog lang zal moeten ergeren aan onverschillige wetgevers, corrupte aanklagers en vooringenomen rechters. En dat de handen van de Keniaanse man los zullen blijven zitten. Maar het is belangrijk, zegt ze met een twinkeling in haar ogen, zowel de politiek als de eenvoudige mensen op het platteland te laten weten dat FIDA er is. 'Ik hoor steeds vaker dat vrouwen hun echtgenoten met ons dreigen: "Als je je niet gedraagt, ga ik naar FIDA." Dat bevalt me.'

(De website van FIDA is: www.org)

ft02

Recept tegen vervelende vragenstellers

Herman Rottier, *De rechter beslist*, Wereldbibliotheek, Amsterdam 2001, 144 blz., ISBN 90-284-1941-1, e 13,50

Georg van Daal

Redactielid

Het leven van een advocaat gaat niet over rozen. Sterker nog, de advocaat draagt een zwaar kruis. Hij moet, afhankelijk overigens van de mate van sociaal leven die zijn advocaten bestaan hem toestaat, feesten en partijen bezoeken. Een verstandig advocaat verzwijgt daar zijn professie, of gaat alleen naar gelegenheden waar slechts andere juristen verschijnen. Kan hij lekker over voetbal of Schotse Hooglanders praten, dan wel juridisch-technisch helemaal los gaan. Op de niet-juridieke partijtjes is er helaas altijd wel een onverlaat die op luide toon de waarheid achter het werkzaam bestaan onthult. En dan komt het onvermijdelijke afvuren van vragen en opmerkingen, waarop het onuitlegbare moet worden uitgelegd. Waarom krijgt die en die oplichter een uitkering, terwijl een arme oude weduwe wordt gekort? Hoe kan het dat iemand die met wat makkers een oppassende burger het ziekenhuis inschijnt buiten het gevang blijft? Enzovoort, enzovoort.

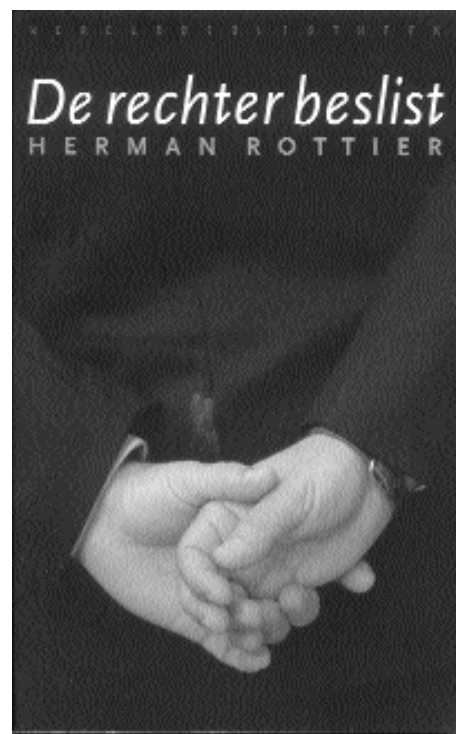
Naast de mogelijkheid van omscholing heeft zich een tweede oplossing aangediend, waarmee voormeld kruis van de schouders kan worden geworpen. Men geve de vragenstellers het boekje *De rechter beslist* van Herman Rottier te lezen. Hierin worden zonder verbale opsmuk allerlei door Rottier – rechter te Almelo – behandelde zaken beschreven en uitgelegd, zaken van de aard die het voor de gemiddelde burger anders zo moeilijk te vatten maakt. Per hoofdstuk wordt een plukje zaken behandeld, met aan het einde de vraag wat de lezer er van zou denken, met dan op de volgende bladzijde

de beslissing met uitleg. Rottier heeft een talent dat veel advocaten niet is gegeven: hij kan met afstand kort en helder een zaak neerzetten en uitleggen waarom de rechter beslist zoals hij heeft gedaan, op een wijze die het voor de gemiddeld geletterde leek begrijpelijk maakt. Voor die leken is het boekje dan ook geschreven.

Weldadig

De advocaten die overwegen een flinke stapel van het boekwerk als relatiegeschenk aan te schaffen – vast een aftrekbare kostenpost – raad ik aan het zelf ook eens te lezen. Ik heb dat in een uurtje of anderhalf met veel plezier gedaan. Sla de inleiding meteen maar over, want die is welhaast prohibitief van langdradigheid. Daarna volgen echter weldadig heldere en bondige stukjes over vooral bestuursrechtelijke kwesties, gelardeerd met wat strafrecht. De gemiddelde civilist of strafpleiter zal het node toegeven, maar het alomtegenwoordige bestuursrecht raakt de burger het meest. Als civilist haast ik mij daaraan toe te voegen dat het bestuursrecht dusdanig wonderlijke kronkelingen en regelingen kent, dat de burger voor het broodnodige begrip wel wat extra uitleg kan gebruiken. Voor de gemiddelde advocaat zou lezing van het boekje ook wat extra bescheidenheid kunnen opleveren. Rottier laat namelijk zo nu en dan verrassend relaterende dingen los over hoe de rechter de rol van de advocaat beleeft.

En passant maakt Rottier ook nog duidelijk dat in de dagelijkse praktijk in de provincie de soep van de Wet Bijzondere Opnemingen in Psychiatrische Ziekenhuizen eigenlijk nog net zo lauwwarm wordt geserveerd én opgegeten als dat onder oude Krankzinnigenwet gebeurde.

De criteria van gevaarstelling blijken in voormelde praktijk, als dat zo uitkomt, in het kader van de rechterlijke perceptie van de bestwil van de patiënt flink te worden opgerekt, vooral als de advocaat van de patiënt daar niet echt een punt van maakt. Dat had de wetgever niet alleen anders bedoeld, het staat bovendien haaks op wat Rottier bij andere deelgebieden van het recht aan de leek probeert uit te leggen, namelijk *lex dura, sed lex*.

Een klein punt van ergernis is dat de uitgever slordig is omgegaan met het zetten van de tekst. Op een te groot aantal plaatsen zijn woorden weggevallen, verwisseld of niet verwijderd. Hebben ze geen *proofreaders* bij de Wereldbibliotheek? Hoe dan ook, het hindert de begrijpelijkheid niet echt. Het boek blijft een aanrader voor alle niet-juristen in de advocatuurlijke kenniskring. ■

Wennen aan Nieuw Rechtsvordering

Het is sinds afgelopen 1 januari nog even wennen aan Nieuw Rechtsvordering. Van deze rubriek verschijnt een aflevering als er aanleiding is: geef vermeldenswaardige ervaringen met uw kantonrechter, rechtbank of Hof door aan advocatenblad@ebi.nl of schrijf de redactie.

Willem Heemskerk
redactielid

Al te mooi is ook niet goed, blijkt uit een via de rolgemachtigden verspreid verzoek van de kantonrechters te Leiden: 'De Kantonrechters te Leiden verzoeken u te dagvaarden voor *'de Kantonrechter te Leiden'* en NIET voor de Rechtbank Den Haag, sector Kanton, vestiging Leiden. Gebleken is dat gedaagden massaal naar Den Haag

afreizen om te verschijnen.' Bij andere sectoren kanton zal het niet anders zijn.

De kantonrechters te Delft nemen het serieus met de substantiërings- en de bewijsaandraplicht. Als eiser met zijn dagvaarding geen blijk geeft die verplichtingen in acht te hebben genomen, wordt hem – ook al is gedaagde verschenen – bij wege van 'rolbeschikking' (zie over dit begrip A-G Asser in zijn conclusie vóór HR 30 juni 1995, *NJ* 1996, 200 (HER), onder 2.12) de gelegenheid geboden alsnog, op een termijn van drie weken, aan die verplichtingen te voldoen. De eventuele sanctie bij herhaald verzuim is vooralsnog onduidelijk.

De voorzitter van de civiele sector van het gerechtshof te Leeuwarden heeft de rolwaarnemers in dat ressort bij fax van 6 maart 2002 laten weten dat ook in de appèldagvaarding bij meerdere geïntimeerden op de in art. 140 Rv genoemde consequenties van verstek moet worden gewezen. Is dat niet gebeurd, dan wordt op de aange-

zegde rechtsdag een uitstel van ten minste drie weken verleend, teneinde appellant in de gelegenheid te stellen binnen veertien dagen na die dag een herstelexploot uit te brengen, waarin alsnog aan het door het Hof gestelde vereiste wordt voldaan. Het Hof heeft daarbij onder ogen gezien dat deze aanzegging niet uit de wet voortvloeit, nu in art. 111 lid 2 sub i Rv uitdrukkelijk staat vermeld dat die aanzegging slechts *in eerste aanleg* moet plaatsvinden. Naar de mening van het Hof strookt het echter met de bedoelingen van de wetgever dat art. 111 lid 2 sub i Rv voor wat betreft art. 140 Rv ook in hoger beroep geldt. Het standpunt heeft tot een verbaasde reactie bij de Leeuwardense balie geleid, maar het Hof houdt – na uitgebreide plenaire discussie – voet bij stuk. Helaas is de kans klein dat de Hoge Raad deze kwestie zou kunnen beslechten, nu appellanten waarschijnlijk eieren voor hun geld kiezen en een cassatieklacht bij gelegenheid van een (eind)arrestbelang zou kunnen missen. ■

(advertentie)

FIF 33
RECHERCHE- EN INFORMATIEBUREAU

Ted belooft u de advocatuur en het bedrijfsleven.
Vooraanstaand in bedrijfsrecht, arbeidsrecht en kantonrecht.

- oetening zakeverzuim
- oetening concurrentiebeding
- dreigend verzuim
- mededingingsrecht
- fraude
- privé-onderzoek

Telefoon . DID - 477 33 22 E-mail . info@fif33.nl
Fax . DID - 477 08 30 Internet . www.fif33.nl

Vraag deze brochure aan voor de toekomst en de dienst.

Bezoekadres. Heerenkade 136, 3301 DH Rotterdam
Correspondentieadres. Postbus 23720, 3001 HE Rotterdam

Up or au?
www.advocatenwerk.nl

HV&PARTNERS
VOOR JURISTEN, VAST OF INTERIM

 TEL 010 - 240 06 05

DE F B A I

'Tijd is geen begrip meer'

Het adagium *Virtus nobilitat* is vervangen door een nieuw devies: *vrije tijd adelt!* Maar geldt dat ook voor de advocatuur en de rechterlijke macht? Over de zoektocht naar het evenwicht tussen werk en vrije tijd.

Martine Goosens
freelance journalist

Foto's: Diederik de Klerk

mr. dr. Reurt Gisolf (62), President van de Rechtbank in Amsterdam. Gisolf is getrouwd met Petra Gisolf-Rühl. Samen hebben zij twee dochters, een zoon en twee kleinzonen, een tweeling van drieënhalf jaar. Per 1 november 2002 treedt Gisolf af als president.

Maandagmiddag 16.00 uur, op de werkkamer van Gisolf in toren D aan de Parnassusweg in Amsterdam. 'Mijn bureau is helemaal leeg, ik ben klaar met werken. Voorzover je van werken kunt spreken, anderen doen het uitvoerende werk. Ik bestuur. Vroeger was dat anders. Het mooiste aspect van de functie van President is de zitting in kort geding. Toen ik werd aangesteld als President was het uitgangspunt dat

ik daar minimaal de helft van mijn tijd aan zou besteden, maar in plaats daarvan bestaat mijn functie voor negentig procent uit vergaderen. Ik heb het gevoel dat ik bezig ben, zonder dat dat in werken ont-aardt. Ik heb een 'smeeroliefunctie', iedereen wil wat van mij. 'Zaakjes doen' vind ik het leukste deel van mijn werk, maar sinds ik daar slechts incidenteel aan toekom zie ik wel uit naar mijn pensioen. Het vergt veel energie de kar door het mulle zand te trekken.

Mijn functie is de laatste jaren zwaarder geworden. De balans tussen mijn werk en privé-leven is veranderd door enerzijds de gewijzigde positie van de rechtspraak en mijn functie daarin en anderzijds mijn

JANSEN

betrokkenheid die veroorzaakt dat ik het werk niet altijd achter me kan laten zodra ik mijn kantoor uitloop. Bij het ouder worden neemt de spankracht af. Ik heb de functie van President bijna vijftien jaar geleend, het wordt tijd dat ik hem doorgeef aan een ander. Ik ga mijn energie nu besteden aan de dingen die ik door mijn werk niet heb kunnen doen. Vroeger hield ik schapen op het weiland rond ons huis. Toen ik in 1988 President werd in Alkmaar heb ik ze aan de buurman gegeven, maar na mijn pensioen word ik misschien weer schapenboer. Ook de moestuin vraagt aandacht. Aan mijn vrouw, die als jeugdarts werkzaam was in de gehandicaptenzorg, zie ik hoe het leven anders kan worden als je stopt met werken. Na je pensioen kom je weer

aan je eigen leven toe. Energie is wat ik daarvoor nodig zal hebben. Tijd is geen begrip meer als je ouder wordt. De dag is vaak langer dan je fut hebt.

Elke dinsdag speel ik in een orkest en ongeveer eens per maand in een piano-orkest, waar ik ook de bladmuziek voor verzamel. Liefde voor de muziek heb ik van huis uit meegekregen, in het gezin waarin ik met vijf broers opgroeide was veel aandacht voor muzikale vorming. Net als voor mijn ouders geldt muziek voor mij als uitlaatklep. Daarnaast hou ik van lezen, vooral Engelse geschiedenis. Na november hoop ik daar meer aan toe te komen. Verder wil ik nog wat aan rechtspraak blijven doen, als plaatsvervanger en arbiter.

Vanuit de rechtbank wordt beleid gevoerd dat gericht is op een juist evenwicht tussen werken en het leven daarnaast. Zelf vind ik een goede balans ook belangrijk. Om daaraan een bijdrage te leveren heb ik bijvoorbeeld het rechtbankkoor opgericht en de toneelvereniging. De rechtbank biedt een baan die ook ruimte geeft voor andere dingen in het leven. Daarmee is het mogelijk tegen betaling van een ambtelijk salaris dat

doorgaans lager ligt dan dat van een goed advocaat of bedrijfsjurist topjuristen aan te trekken. Ruim 40% van de rechters werkt in deeltijd. Als er meer aandacht nodig is voor het gezin, is in principe het beperken van de arbeidsduur direct mogelijk.

Zelf ben ik ook een *familyman* en de zorg voor mijn gezin was een van de redenen waarom ik voor de rechterlijke macht koos en niet voor de balie. Tijdens mijn buitenstage werkte ik op een groot advocatenkantoor waar ik – net als bijna iedereen – zes dagen per week werkte. Daar heb ik bewust vanaf gezien. Als je jong bent is de balie misschien het absolute einde, maar naarmate je ouder wordt heb je meer oog voor de keerzijde. Vooral jonge mensen zie ik vaak te veel hooi op hun vork nemen. Sommigen gaan er aan onderdoor. In mijn omgeving zie ik mensen hard werken om het gezinsleven te combineren met een veeleisende baan en een druk sociaal leven. Als je vraagt: “Red je het?” luidt het antwoord: “Ja hoor, op woensdagochtenden rust ik uit.” Zelfs de momenten van rust zijn ingepand. Dat zou ik niet meer kunnen. Ik wil gewoon rusten als ik moe ben. ■

VAN DE ORDE

Orde-nieuws

Nepalese advocaten in nood

Eind november 2001 verbrak de Maoistisch-communistische partij van Nepal – CPN (Maoist) – de onderhandelingen met de regering over beëindiging van de al vijf jaar durende 'people's war'. De CPN (Maoist) ging over tot overvallen op politie- en legerposten in 42 districten, de regering tot afkondiging van de noodtoestand en acties van het leger. Een anti-terrorisme decreet werd afgekondigd, dat voorziet in zeer ruime arrestatie- en detentie-bevoegdheden. Van die bevoegdheden wordt ook ruim gebruik gemaakt. Aangenomen wordt dat velen vastgehouden worden in legerkampen zonder mogelijkheid van contact met familie, advocaten of artsen.

Volgens officiële bronnen zijn sinds eind november 2001 meer dan vijfduizend mensen gearresteerd, waaronder veel journalisten, leraars, studenten en advocaten, verdacht van lidmaatschap van of sympathie voor de CPN (Maoist).

Saligram Sapkota is president van de afdeling van de Nepal Bar Association in het Banke district. Op 12 maart 2002 om 4:00 a.m. werd hij in zijn huis door zeven soldaten gearresteerd. Volgens een getuige mocht Sapkota zich niet aankleden, sloegen de militairen hem bij herhaling en werd hij afgevoerd in een vrachtauto. Familie, die hem later die dag mocht bezoeken in de Chisapani Army Barracks, vertelde dat hij sporen van marteling vertoonde. Hij zou nog niet van enige beschuldiging in kennis zijn gesteld. Militairen hadden verklaard dat hij 'indirect' de CPN (Maoist) gesteund zou hebben.

Volgens bronnen is Sapkota lid van het links georiënteerde Democratic Front. Hij heeft cliënten verdedigd die door de regering als terroristen worden beschouwd.

Toen Sapkota's echtgenote hem kort geleden wilde bezoeken in de Chisapani barakken, werd haar meegedeeld dat haar man daar niet gedetineerd was. Dit doet het ergste vermoeden voor zijn veiligheid.

Hetzelfde geldt voor de advocaat Ramnath Mainali, lid van de Supreme Court-afdeling van de Nepalese Bar Association. Hij fungeerde onder meer als advocaat van de Janadesh Weekly en haar toenmalige hoofdredacteur Krishna Sen, die in 1999 werd gearresteerd en twee jaar lang gedetineerd bleef op beschuldiging van steun aan de CPN (Maoist). Ook startte hij een habeas corpus-actie ten behoeve van Govinda Acharya die Krishna Sen verving en in november 2001 werd gearresteerd, samen met andere redacteurs, journalisten en computer operators van de Janadesh Weekly, de Janadisha Daily en de Dishnaboth Monthly, welke bladen door de autoriteiten werden beschouwd als spreekbuizen van de CPN (Maoist).

Ramnath Mainali werd op 14 maart 2002 om 7:00 a.m. door militairen in zijn woning gearresteerd. Dat is al zorgwekkend, gezien verkregen inlichtingen over marteling en andere mishandeling in militaire kampementen.

Toen familie van Mainali dezelfde dag trachtte te weten te komen waar hij gevangen gehouden werd, ontkende de politie iets van de arrestatie af te weten.

De Nepal Bar Association vroeg bij hoge politie-officiërs en bij de Minister van Binnenlandse Zaken inlichtingen over Ramnaths verblijfplaats. De politie ontkende te weten van de arrestatie, de minister heeft nog niet gereageerd.

Amnesty International is zeer bezorgd over het lot van beide advocaten en roept op bij de premier en de Minister van Defensie van Nepal te protesteren tegen hun arrestatie en behandeling. Een modelbrief en de adressen en faxnummers van de ministers kunnen opgevraagd worden bij Nico Lute, e-mail: n.lute@amnesty.nl.

Deze actie van Amnesty International wordt ook ondersteund door de Stichting Advocaten voor Advocaten. Voor meer informatie over de Stichting kunt u contact opnemen met de secretaris Mirjam Siesling, p/a Janskerkhof 16, 3512 BM Utrecht, tel.: 030-2537427, fax: 030-2537028, e-mail: M.Siesling@law.uu.nl.

Agenda

Knelpunten nieuw rechtsvordering

De Nederlandse Vereniging voor Procesrecht houdt op vrijdag 31 mei 2002 14.00 uur haar voorjaarsvergadering in de jaarbeurs (Beatrixgebouw) te Utrecht, over nieuw rechtsvordering. Aan de orde komen onder andere forumshopping, de interne bevoegdheidsverdeling, de verhouding van nieuw Rv tot het rolreglement van de kanton-gerechten, de toetsing aan het substantiëeringsvereiste, de doorhaling ter rolle (ambtshalve royement) en de indiening van stukken. Als inleiders treden op de heer mr. H.Th. van der Meer, kantonrechter in de Rechtbank Amsterdam, de heer mr. L.P. Broekveldt en mevrouw mr. H.M. ten Haaf, beiden advocaat te Amsterdam.

De vergadering is kosteloos toegankelijk voor leden van de vereniging. Aan deelname zijn twee studiepunten verbonden in het kader van de beroepsopleiding advocatuur. *Inlichtingen bij de secretaris van de vereniging:* mr. G. Sniijders, postbus 11756, 2502 AT Den Haag, telefoon: 070-515 34 00 / 515 37 62, e-mail: nvvp@prdf.nl

Geautomatiseerd literatuur zoeken

Het zoeken naar informatie in een steeds groeiend aantal databanken is een vak en moet geleerd worden. Een algemene, van informatie-producenten onafhankelijke, cursus wordt georganiseerd door VOGIN, de Nederlandse Vereniging van Gebruikers van Interactieve Informatiesystemen. De vijfdaagse cursus is bedoeld voor hen die zich op korte termijn gaan bezighouden met geautomatiseerd literatuuronderzoek of daar kortgeleden mee begonnen zijn. De volgende cursus geautomatiseerd opsporen van informatie zal plaatsvinden van 23 tot en met 29 mei 2002. Naast praktische oefeningen in het zoeken in on-line-bestanden aan de hand van opdrachten, bestaat er tijdens de cursus ook ruimschoots de gelegenheid om aan de hand van eigen onderwerpen te oefenen.

Datum: 23 tot en met 29 mei 2002; *plaats:* Bibliotheek Landbouwwuniversiteit Wageningen; *kosten:* € 885; *aanmelding/inlichtingen:* NVB Bureau, Plompstorengracht 11, 3512 CA Utrecht, telefoon: 030-231 12 63, fax: 030-231 18 30, e-mail: info@vogin.nl

European Business Law

In september 2002 start in Nijmegen voor de achtste maal de postdoctorale LL.M.-opleiding 'Pallas LL.M. in European Business Law'. De European Business Law programma is een eenjarige fulltime opleiding, georganiseerd door het Pallas Consortium, een samenwerkingsverband van acht vooraanstaande Europese universiteiten. De vakken van het programma zijn: Contracts and Extra-contractual Liability; International Trade and Dispute Settlement; Company Law; International/European Taxation; Competition Law; Intellectual Property; Environment Protection and Business Activities; Financial Markets and Banking.

Werktaal: Engels; *kosten:* De kosten van de opleiding zijn voor het jaar 2002/2003: € 10.950. Voor studenten van de partneruniversiteiten geldt een gereduceerd tarief. *Informatie:* Centrum voor Postdoctoraal Onderwijs, Universiteit van Nijmegen, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, mevr. mr. Mariëlle Cornielje, postbus 10520, 6500 MB Nijmegen, telefoon: + 31 24 361 30 90/ 361 58 52, fax: + 31 24 361 12 07, e-mail: pallas@cpo.kun.nl, www.pallas.LLm.nl

Herziening van het sanctiestelstel

Vrijdag 14 juni aanstaande zal de NJV te Utrecht vergaderen over het onderwerp 'Herziening van het sanctiestelstel'. De preadviseurs zijn prof. mr. J. de Hulle, mr. F.W. Bleichrodt en mr. O.J.D.M.L. Jansen. De jaarvergadering is alleen toegankelijk voor leden. Juristen die de vergadering willen bijwonen, maar nog geen lid zijn, kunnen zich opgeven bij Heleen Westdorp, secretariaat NJV, antwoordnummer 84332, 2508 WB Den Haag, telefoon: 070-328 53 83, fax: 070- 328 55 17, e-mail: hwestdorp@dbbw.nl

Praktijkproblemen rond registergoederen

De cursus gaat in op de actuele juridische en fiscale ontwikkelingen in de registergoederenpraktijk, met speciale aandacht voor praktijkproblemen rond bodemverontreiniging. De cursus is gericht op alle beroepsgroepen, die bij het verkeer in onroerende zaken betrokken zijn, zoals (kandidaat-)notarissen, vastgoedadviseurs, makelaars, advocaten en projectontwikkelaars. *Datum:* 11 april 2002, *Informatie:* Vermande Studiedagen, fax: 0320-23 31 58, e-mail: www.vermandestudiedagen.nl

Identiteitsfraude

In voorbereiding voor de komende kabinetsperiode is er een nieuwe fraudenota: financieel-economische criminaliteit en fraude 2002-2006. Mede als gevolg van '11 september' wordt uit een oogpunt van fraudebestrijding en terrorismebestrijding als nieuw speerpunt de voorkoming en strafrechtelijke aanpak van fraude met persoons-, identiteits- en brondocumenten genoemd. Over deze problematiek organiseert Studiecentrum Kerckebosch op donderdag 25 april 2002 een studiedag in het Congrescentrum Oud Londen in Zeist. Sprekers zijn onder anderen: mr. dr. D.W. Steenhuis, procureur-generaal; drs. G. Rutgers, directeur Agentschap Basisadministratie Persoonsgegevens en Reisdocumenten; mr. A.L. Speijers, officier van justitie, Landelijk Coördinator fraude, Projectleider Regionale Samenwerking; dr. mr. J.H.A.M. Grijpink, Raadsadviseur ministerie van Justitie.

Kosten: € 95, *Informatie:* Studiecentrum Kerckebosch, postbus 122, 3700 AC Zeist, telefoon: 030-698 42 44, fax: 030-698 42 23, e-mail: info@kerckebosch.nl

Normering privaats forensisch onderzoek

Het private onderzoek wint snel terrein van de publieke opsporing; vandaar een studiedag over normering van privaats onderzoek, met onder andere de volgende onderwerpen: definitie van recherchewerkzaamheden; particuliere recherche: werkwijzen en informatiestromen; evaluatie accountantswetgeving; forensische accountant en juridische status; eisen aan wijze van onderzoek en normering van forensische rapportages.

Datum: vrijdag 5 april 2002, *plaats:* Congrescentrum Oud Londen in Zeist, *kosten:* € 375, *Informatie:* Studiecentrum Kerckebosch, postbus 122, 3700 AC Zeist, *telefoon:* 030-698 42 44, *fax:* 030-698 42 23, e-mail: info@kerckebosch.nl

Joegoslavië Tribunaal en Internationaal Strafhof: crisisbestrijding?

Sinds de oprichting om voor de misdrijven gepleegd in voormalig Joegoslavië van een ad-hoctribunaal, heeft de discussie over de noodzaak tot vervolging van overtreders van het internationaal humanitair recht een nieuwe impuls gekregen. Het instellen van tribunalen voor andere oorlogsgebieden en het sluiten van het verdrag tot oprichting van een permanent internationaal strafhof zijn hiervan een direct gevolg. Kan juridisch ingrijpen niet te lichtvaardig voor politieke doeleinden worden gebruikt? Wat zijn eigenlijk de achterliggende belangen bij het toepassen van internationaal strafrecht?

Avocats Européens Démocrates (AED) en OSR Juridische Opleidingen organiseren op 24 mei 2002 een congres over deze ontwikkelingen in het internationale strafrecht, met vragen als: heeft het tribunaal jurisdictie om individuen te straffen en hoe is dat straks bij het Hof geregeld? Wat is het kader waarbinnen oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en genocide worden vervolgd? Welke rol speelt artikel 1f van het Vluchtelingenverdrag? Wat is de positie van de verdediging, de individuele advocaat en wat moet er gebeuren om daadwerkelijk als raadsman/-vrouw te worden toegelaten?

Sprekers: onder anderen Claude Jorda, President van het Joegoslavië Tribunaal; Christian Rohde, Hoofd Office for Legal Aid & Detention Matters van het Joegoslavië Tribunaal; Michail Wladimiroff, advocaat in de zaak Tadic en amicus curiae in de procedure Milosevic; Gérard Boulanger, advocaat, trad op namens de slachtoffers in de procedure tegen Maurice Papon.

Plaats: Nederlands Congrescentrum, Den Haag, aanmelding: via de OSR-website: www.osr.nl, *opleidingspunten* advocatuur: 6 studiepunten, *kosten:* € 355, voor studenten: € 100, *informatie:* Paolo Giuseppin, OSR, of Elsbeth Bodde, 030-231 53 14.

Law and Mental Health

Van 8 juli tot en met 21 juli 2002 organiseert de International Academy of Law and Mental Health (IALMH), in nauwe samenwerking met de ministeries van Justitie en VWS en met de European Association for Forensic and Adolescent Psychiatry, Psychology and other Involved Professions (EFAP) een congres over 'the Mentally Disordered Offender Throughout the Life Cycle'. Op 8 juli zijn er twee preconferences: 'Ethics, Law and Mental Health', hierin wordt aandacht besteed aan ethiek en forensische psychiatrie. In de andere preconferentie worden cursussen aangeboden op de thema's 'Screening of Young Sex Offenders' and 'Risk Taxation and Risk Management'. Tijdens het hoofdcongres (9-12 juli) wordt een bredere blik op het thema geboden. In totaal worden ongeveer 400 presentaties gehouden in 90 sessies over zeer uiteenlopende onderwerpen. *Informatie:* Frances Kaiser

Dienst Justitiële Inrichtingen, Directie TBS, kamer N 363, Postbus 30132, 2500 GC Den Haag, telefoon: 070-370 27 33 / 06-20 43 18 11, e-mail: fkaiser@best-dep.minjus.nl

Vrouwenverdrag en Nederlandse rechtspraktijk

Bij menig jurist is weinig over het VN-Vrouwenverdrag bekend, terwijl dit verdrag veel aanknopingspunten biedt voor toepassing in individuele (rechts-) zaken, rechtstreeks of door het inlezen van het verdrag in andere normen. Met de inwerkingtreding van het Facultatief Protocol, dat een individueel klachtrecht bevat, zal de betekenis voor de rechtspraktijk nog groter worden. Om dit duidelijk te maken en de jurist te scholen in de praktische toepasbaarheid van het verdrag, organiseren het Clara Wichmann Instituut en SIM (Studie- en informatiecentrum Mensenrechten, Universiteit Utrecht) op dinsdag 14 mei 2002 een studiedag. Bijzondere aandacht wordt geschonken aan geweld tegen vrouwen en de verhouding van het asiel- en vreemdelingenrecht tot het verdrag.

Kosten: € 250. *Informatie:* Juridisch PAO Utrecht, 030 2537022, jpao@law.uu.nl, www.law.uu.nl/pao.

Permanente opleiding

In deze rubriek vindt u opleidingen die kunnen worden gevolgd in het kader van de Permanente opleiding. De rubriek vormt een aanvulling op de cursuswijzer Permanente opleiding die vier keer per jaar verschijnt.

Arbeidsrecht

Wet Verbetering Poortwachter in de praktijk*

datum: 22 mei 2002,
09.30-16.30 uur
docenten:
prof. dr. I.P. Asscher-Vonk,
mr. S. Siebols,
mr. W.L. Roozendaal,
R.T. van Baarlen,
drs. J.H.W. Bruins Slot,
A. Smit, drs. R. Slagter
plaats: Zeist
punten: 4
prijs: € 550 exclusief BTW
Elsevier Juridische Academie,
tel. 070-4415195

Bestuurs(proces)recht algemeen

Actualiteiten ruimtelijk bestuursrecht***
datum: 16 mei 2002,
14.45-20.10 uur
docenten: prof. mr. P.C. Gilhuis
plaats: Tilburg
punten: 4
prijs: € 345 exclusief BTW
Elsevier Juridische Academie,
tel. 070-4415195

Verklaring der tekens

- * Actualiteiten (basiskennis vereist)
- ** Introductie
- *** Verdieping I (redelijke basiskennis vereist)
- **** Verdieping II (gedegen basiskennis vereist)
- ***** Specialisatieopleiding

Aanbesteden en Realiseren van Bouwprojecten onder de UAV-GC 2000****

datum: 13 mei 2002,
13.30-18.15 uur
docenten:
prof. mr. M.A.M.C. van den Berg,
mr. C.E.C. Jansen
plaats: Tilburg
punten: 4
prijs: € 275 exclusief BTW
Katholieke Universiteit Brabant,
tel. 013-4662139

Burgerlijk (proces)recht algemeen

Privacyrecht***
datum: 12 juni 2002,
13.30-18.15 uur
docenten:
mw. prof. mr. J.E.J. Prins,
dr. mr. S. Nouwt,
mr. T.C.B. Homan
plaats: Tilburg
punten: 4
prijs: € 275 exclusief BTW
Katholieke Universiteit Brabant,
tel. 013-4662139

Verdiepingscursus Vernieuwd Burgerlijk Procesrecht****

datum: 17 en 29 mei 2002,
13.30-18.15 uur
docenten: mr. J.G.A. Linssen,
mr. F. Hovens,
mr. L.T.H.L.G. Pellis
plaats: Tilburg
punten: 8
prijs: € 825 exclusief BTW
Katholieke Universiteit Brabant,
tel. 013-4662139

Europees recht

'From Paris to Nice: Fifty Years of Legal Integration**

datum: 24 mei 2002,
09.30-17.00 uur
docenten: prof. W. van Gerven,
dr. Siofra O'Leary,
prof. J. Wouters, dr. A. Kur,
prof. M. Sticchi Damiani,
dr. L. Woods,
mr. E.H. Pijnacker-Hordijk
plaats: Nijmegen
punten: 4
prijs: € 350 exclusief BTW
CPO Katholieke Universiteit
Nijmegen, tel. 024-3613090

Faillissementsrecht

Faillissementsafwikkeling***

datum: 16, 23 en 30 mei,
6 en 12 juni 2002,
09.30-16.30 uur
docenten: mr. M.B. Werkhoven,
mr. E. Loesberg,
mr. N.E.D. Faber,
mr. G.A.J. Boekraad,
mr. A. van Hees,
mr. R.J. van Galen
plaats: Alphen aan den Rijn
punten: 5 per dag, 26 bij het volgen van de hele cursus
prijs: € 495 exclusief BTW
per dag
Vermande Studiedagen,
tel. 0320-237713

Letselschade

Recente ontwikkelingen in letselschade***

datum: 3 juli 2002,
09.00-17.00 uur
docenten: mr. B. Holthuis,
mr. L.J.A.M. Hanssen,
mr. M.W. Guensberg,
mr. A.J. Verheij,
mw. prof. mr. C.J.M. Klaassen,
mw. mr. L. Dommering-van Rongen, mw. mr. E.M. van Hiltten-Kostense
plaats: Amsterdam
punten: 5
prijs: € 749 exclusief BTW
per dag
Euroforum B.V., tel. 040-2978621

Sociaal Zekerheidsrecht

Spitsuurcollege USZ Verklaard***

datum: 20 juni 2002,
15.30-20.15 uur
docenten:
prof. mr. G.J.J. Heerma van Voss,
mw. mr. A.C. Damsteegt,
mr. B. Barentsen
plaats: Utrecht
punten: 3
prijs: € 375 exclusief BTW
Vermande Studiedagen,
tel. 0320-237714

VAN DE ORDE

Strafrecht

Financiële integriteit, ketensamenwerking voor een optimaal resultaat***

datum: 21 mei 2002,
13.00-18.00 uur
docenten:
prof. mr. H. de Doelder,
drs. S. de Wilde,
mr. H.J. de Graaff,
dr. mr. D. van der Landen,
mr. P.J. van den Broeke,
mr. R. de Groot
plaats: Amsterdam
punten: 4
prijs: € 450 exclusief BTW
Elsevier Juridische Academie,
tel. 070-4415167

Verbintenissen- en contractenrecht

Opstellen en beoordelen van contracten**

datum: 23, 30 mei en 6, 13 juni 2002, 16.00-19.00 uur
docenten: prof. mr. W.M. Kleijn,
mr. M.J.G.P. Kaplan,
mr. J.Th.S. Witjes,
mr. T.H.M. van Wechem
plaats: Amsterdam
punten: 19
prijs: € 995 exclusief BTW
Elsevier Juridische Academie,
tel. 070-4415167

Overige rechtsgebieden

Alumnidag JUVAT 2002**

datum: 25 april 2002,
14.30-17.00 uur
docent:
prof. dr. A.L.P.G. Verbeke,
mr. C.E.C. Jansen,
prof. dr. E.M.H. Hirsch Ballin,
prof. mr. J.B.M. Vranken
plaats: Tilburg
punten: 1
prijs: € 70 exclusief BTW
Katholieke Universiteit Brabant,
tel. 013-4662139

Onderhandelen

Contractonderhandelingen**

datum: 17, 24 en 31 mei 2002,
09.30-17.30 uur
docent: mr. M. Kaplan
plaats: Amsterdam
punten: 19
prijs: € 1.450 exclusief BTW
Elsevier Juridische Academie,
tel. 070-4415167

Personalia

Meldingen voor deze rubriek kunnen worden doorgegeven aan:
adres@advocatenorde.nl

BEËDIGD ALS ADVOCaat EN PROCUREUR

Andrea, mw. mr. A., Nauta Dutilh, Weena 750 (3014 DA) Rotterdam, postbus 1110 (3000 BC) Rotterdam, tel. 010-2240000, fax 010-4148444, e-mail andreaa@nautadutilh.nl

Astro, mw. mr. E.C., Nauta Dutilh, Weena 750 (3014 DA) Rotterdam, postbus 1110 (3000 BC) Rotterdam, tel. 010-2240468, fax 010-2240062

Avezaat, mr. R.M., AKD Prinsen van Wijmen, Westblaak 180 (3012 KN) Rotterdam, postbus 25021 (3001 HA) Rotterdam, tel. 010-2249264, fax 010-4139860

Barnhoorn, mw. mr. K.W., de Brauw Blackstone Westbroek, Zuid-Hollandlaan 7 (2596 AL) Den Haag, postbus 90851 (2509 LW) Den Haag, tel. 070-3285328, fax 070-3285325

Berg van den, mr. C., Bierenbroodspot & Krauth, Eekwal 29 (8011 LB) Zwolle, postbus 488 (8000 AL) Zwolle, tel. 038-4222322, fax. 038-4229004

Biezenbos van den, mr. A.G., Meulenkaamp Ament & van Haren, St. Martinusstraat 5 (5911 CJ) Venlo, postbus 377 (5900 AJ) Venlo, tel. 077-3515041, fax 077-3513182, e-mail meulinkp@plex.nl

Blommers, mw. mr. M.N., Lindenberg Advocaten, Veerhaven 7 (3016 CJ) Rotterdam, postbus 23116 (3001 KC) Rotterdam, tel. 010-4369666, fax 010-4369785, e-mail adl@lindenberg.nl

Blijdorp, mw. mr. L.J., Klarenaar Advocaten, Bomkade 14 (3311 JD) Dordrecht, postbus 939 (3300 AX) Dordrecht, tel. 078-6312468, fax 078-6133804

Boeve, mr. C.A., Kok Advocaten, Fazantlaan 11 (3852 AN) Ermelo, postbus 253 (3850 AG) Ermelo, tel. 0341-552487, fax 0341-554054, e-mail kok.advocaten@wxs.nl

Borgdorff, mw. mr. J.G.H., Kienhuis Hoving Advocaten, Pantheon 25 (7521 RR) Enschede, postbus 109 (7500 AC) Enschede, tel. 053-4804200, fax 053-4804290

Braanker, mw. mr. M.B., Rischen & Nijhuis Advocaten, Haringvliet 86 (3011 TG) Rotterdam, postbus 22096 (3003 DB) Rotterdam, tel. 010-4332777, fax 010-4047959, e-mail rischen.nijhuis@balienet.nl

Breemen van, mw. mr. R.M., Van der Hoek Advocaten, van Schermbeeklaan 4 (4851 AV) Ulvenhout, tel. 076-5649569, fax 076-5649579

Brouwer de, mr. A.P.E., Jansen c.s., Bergrand 234 (4707 AT) Roosendaal, postbus 3373 (4700 GJ) Roosendaal, tel. 0165-554200, fax 0165-555104, e-mail jansencs@tref.nl

Bruins-Slot, mw. mr. M.J.A.C., Kienhuis Hoving Advocaten, Stationsplein 20 (7607 GD) Almelo, postbus 446 (7600 AK) Almelo, tel. 0546-832300, fax 0546-832399, e-mail info@kienhuishoving.nl

Buul van, mr. R.L.A., van den Boomen Advocaten, Eindhovenseweg 128 (5582 HW) Waalre, postbus 193 (5580 AD) Waalre, tel. 040-2215015, fax 040-2212135

Bijl, mr. H.H.A., Advocatenkantoor Doedens, Oudegracht 92 (3511 AV) Utrecht, postbus 1055 (3500 BB) Utrecht, tel. 030-2310310, fax 030-2316458

Bijlholt, mr. J.A.M., Alders Baas c.s., Uilke Boonstraalaan 69-71 (8501 EA) Joure, postbus 120 (8500 AC) Joure, tel. 0513-415655, fax 0513-415696

Chang, mr. V.K.L., Freshfields, Apollolaan 151 (1077 AR) Amsterdam, postbus 75299 (1070 AG) Amsterdam, tel. 020-4880900, fax 020-4880901, e-mail vchang@freshfields.com

Comelissen, mr. A.P., Den Hollander Advocaten, Oost-Achterweg 82 (3241 CM) Middelharnis, postbus 50 (3240 AB) Middelharnis, tel. 0187-485000, fax 0187-486162, e-mail advocaten.mh@denhollander.nl

Cupido, mw. mr. M., van Rijssen en Schuldink Advocaten, Wipstrikkerallee 95 (8023 DW) Zwolle, postbus 516 (8000 AM) Zwolle, tel. 038-4530340, fax 038-4530241

Daniels, mr. V.C.A.A.V., Nysingh Dijsktra de Graaff, Burgemeester Roekerweg 11 (8021 EV) Zwolle, postbus 600 (8000 AP) Zwolle, tel. 038-4259200, fax 038-4259252, e-mail info@nysingh.nl

Davelaar, mr. H.E., Driehoek Advocaten, Stationsplein 12 (9401 LB) Assen, postbus 384 (9400 AJ) Assen, tel. 0592-338850, fax 0592-338851
Deiman, mw. mr. L.M., Buro voor Rechtshulp, Statenweg 200 (3033 JA) Rotterdam, postbus 27561 (3003 MB) Rotterdam, tel. 010-4432149, fax 010-4668375

Delden van, mr. A.P., Geelkerken & Linskens, Rapenburg 36 (2311 EX) Leiden, postbus 2020 (2301 CA) Leiden, tel. 071-5124443, fax 071-5120481, e-mail g.l.leiden@balienet.nl

Delfos-Visser, mw. mr. M.T., Nauta Dutilh, Weena 750 (3014 DA) Rotterdam, postbus 1110 (3000 BC) Rotterdam, tel. 010-2240444, fax 010-2240011

Dost, mw. mr. A.J., Advocatencollectief Boulevard Heuvelink, Boulevard Heuvelink 189 (6828 KN) Arnhem, postbus 3068 (6802 DB) Arnhem, tel. 026-4453552, fax 026-4457504

Douwes, mr. G.W.M., Buro voor Rechtshulp, Statenweg 200 (3033 JA) Rotterdam, postbus 27561 (3003 MB) Rotterdam, tel. 010-4432114, fax 010-4668375

Dijk van, mr. F., Doornbos/Suringar/Wiersema/Advocaten/Mediators, Oosterhoutstraat 7 (9401 NA) Assen, postbus 705 (9400 AS) Assen, tel. 0592-317676, fax 0592-317148, e-mail dsw.adv@wxs.nl

Engels, mw. mr. M.S., Dirkzwager Advocaten, Velperweg 26 (6824 BJ) Arnhem, postbus 3045 (6802 DA) Arnhem, tel. 026-3538300, fax 026-3510793

Essen van, mw. mr. E.D., de Brauw Blackstone Westbroek, Zuidhollandlaan 7 (2596 AL) Den Haag, postbus 90851 (2509 LW) Den Haag, tel. 070-3285328, fax 070-3285325, e-mail edvanessen@dbbw.nl

VAN DE ORDE

Fousert, mr. P.J., Kienhuis Hoving Advocaten, Stationsplein 20 (7607 GD) Almelo, postbus 446 (7600 AK) Almelo, tel. 0546-832300, fax 0546-832399, e-mail p.j.fousert@kienhuishoving.nl

Gaastra, mr. A.H., Loyens & Loeff, Weena 70 (3012 CM) Rotterdam, postbus 74 (3000 AB) Rotterdam, tel. 010-4034637, fax 010-4149388, e-mail andre.gaastra@loyensloeff.com

Geevers, mr. F.A., van Slagmaat Advocaten, Maliesingel 30 (3581 BJ) Utrecht, postbus 14093 (3508 SL) Utrecht tel. 030-2313523, fax 030-2312754

Graus, mw. mr. M.A.W., Muurmans Advocaten, Dr. Van Kleefstraat 25 (6217 JJ) Maastricht, postbus 2934 (6201 NA) Maastricht, tel. 043-3438080, fax 043-3435566

Groen, mr. J.R., Nauta Dutilh, Weena 750 (3014 DA) Rotterdam, postbus 1110 (3000 BC) Rotterdam, tel. 010-2240000, fax 010-4148444, e-mail groen@nautadutilh.nl

Groenveld, mr. D.S., van Diepen van der Kroef Advocaten, Munnickenveld 9 (1621 HM) Hoorn, postbus 2380 (1620 EJ) Hoorn, tel. 0229-270744, fax 0229-247186, e-mail dg@vandiepen.com

Harmelen van, mw. mr. A.A., Buro voor Rechtshulp, Statenweg 200 (3033 JA) Rotterdam, postbus 27561 (3003 MB) Rotterdam, tel. 010-4432148, fax 010-4668375

Hazenbos, mr. B.J., Houthoff Buruma, Scheveningseweg 66 (2517 KX) Den Haag, postbus 84046 (2508 AA) Den Haag, tel. 070-3529375, fax 070-3523711

Heinen, mw. mr. A.L., Nysingh Dijkstra de Graaff, Izaak Evertslaan 1 (6814 JH) Arnhem, postbus 9220 (6800 KA) Arnhem, tel. 026-4456842, fax 026-4424942, e-mail info@nysingh.nl

Hemrica, mw. mr. T.L., Van den Wildenberg & Van Halder, St. Annastraat 125-127 (6524 EM) Nijmegen, postbus 63 (6500 AB) Nijmegen, tel. 024-3239680, fax 024-3229954, e-mail info@vandenwildenbergvanhalder.nl

Hoed den, mr. J., AKD Prinsen van Wijnen, Westblaak 180 (3012 KN) Rotterdam, postbus 25021 (3001 HA) Rotterdam, tel. 010-2249224, fax 010-4143644

Hoge, mw. mr. W.E., Houthoff Buruma, Scheveningseweg 66 (2517 KX) Den Haag, postbus 84046 (2508 AA) Den Haag, tel. 070-3529500, fax 070-3530314, e-mail info@houthoff.nl

Houdt van, mw. mr. M.P., Trenité van Doorne, Weena 666 (3012 CN) Rotterdam, postbus 190 (3000 AD) Rotterdam, tel. 010-4042111, fax 010-4042333, e-mail houdt@trenite.com

Jakimowicz, mw. mr. C.M., Trenité van Doorne, Weena 666 (3012 CN) Rotterdam, postbus 190 (3000 AD) Rotterdam, tel. 010-4042111, fax 010-4042333

Jansen, mw. mr. K.G., Sjöcrona van Stigt de Roos & Pen, van Vollenhovenstraat 31 (3016 BG) Rotterdam, tel. 010-4364311, fax 010-4366700, e-mail rotterdam@ssrp.nl

Janssen, mw. mr. C.H.W., Jaegers Soons, Prins Bernhardstraat 10 (6521 AB) Nijmegen, postbus 1546 (6501 BM) Nijmegen, tel. 024-3607560, fax 024-3607090

Janssen-van Oosterhout, mw. mr. C.H.M., Corsten & Op de Beek, Kerkstraat 38c (5611 GK) Eindhoven, tel. 040-2466250, fax 040-2457219

Jong de, mw. mr. A.A.T.M., Harmelen en Beijneveld, Beursplein 37 (3011 AA) Rotterdam, postbus 30117 (3001 DC) Rotterdam, tel. 010-2051166, fax 010-4124011

Jong de, mr. J.B., van Diepen van der Kroeff, Kenaupark 23 (2011 MR.) Haarlem, postbus 5563 (2000 GN) Haarlem, tel. 023-5424292, fax 023-5425277, e-mail jj@vandiepen.com

Jong de-Schouwenburg, mr. P.J., Trenité van Doorne, de Lairessestraat 133 (1075 HJ) Amsterdam, postbus 75265 (1070 AG) Amsterdam, tel. 020-6789123, fax 020-6789589, e-mail jongschouwenburg@trenite.com

Joosten, mw. mr. C.A.M.J.M., Lucassen Advocaten, Antoniuslaan 26 (5921 KC) Venlo, postbus 2531 (5902 JA) Venlo, tel. 077-3230170, fax 077-3826635

Kanning, mw. mr. M.A., Nauta Dutilh, Weena 750 (3014 DA) Rotterdam, postbus 1110 (3000 BC) Rotterdam, tel. 010-2240000, fax 010-4148444

Kars, mr. E.J., Trenité van Doorne, Weena 666 (3012 CN) Rotterdam, postbus 190 (3000 AD) Rotterdam, tel. 010-4042111, fax 010-4042333, e-mail rotterdam@trenite.com

Kemp van, mr. M.W.A.M., Advocatenkantoor van Kempen, 's-Gravenweg 66 (2911 CH) Nieuwerkerk a/d IJssel, tel. 0180-322577, fax 0180-322306

Kessel van, mr. R.A.C.Y., Rottier Advocaten, Europalaan 24 (5232 BC) 's-Hertogenbosch, postbus 3494 (5203 DL) 's-Hertogenbosch, tel. 073-6465306, fax 073-6465450

Koenen, mw. mr. P.J.M., Trenité van Doorne, Weena 666 (3012 CN) Rotterdam, postbus 190 (3000 AD) Rotterdam, tel. 010-4042285, fax 010-4042333, e-mail koenenp@trenite.com

Koning, mw. mr. R.H., Wijn & Stael Advocaten, Maliesingel 20 (3581 BE) Utrecht, postbus 354 (3500 AJ) Utrecht, tel. 030-233244, fax 030-2341644, e-mail wijnstael@balienet.nl

Knoeff, mr. W.J.F., Petten Tideman Sassen, Van Stolkweg 10 (2585 JP) Den Haag, postbus 80504 (2508 GM) Den Haag, tel. 070-3504055, fax 070-3506187

Krans, mr. H.B., Pels Rijcken & Drooglever Fortuijn, Koningin Julianaplein 30 (2595 AA) Den Haag, postbus 11756 (2502 AT) Den Haag, tel. 070-3488700, fax 070-3477494

Krens, mw. mr. J.M.A., Stibbe Simont Monahan Duhot, Strawinskylaan 2001 (1077 ZZ) Amsterdam, postbus 75640 (1070 AP) Amsterdam, tel. 020-5460169, fax 020-5460802, e-mail judith.krens@stibbe.nl

Kroon, mw. mr. M.H., Buro voor Rechtshulp, Vestdijk 19-21 (5611 CA) Eindhoven, postbus 269 (5600 AG) Eindhoven, tel. 040-2434552, fax 040-2431864

Kusters, mr. C.A.P.L., Advocatenkantoor Pessers, Fellenoord 49 (5612 AA) Eindhoven, postbus 885 (5600 AW) Eindhoven, tel. 040-2452555, fax 040-2431749

Lange van, mr. P.A., Gilhuis Verheiden Huntjes Advocaten, Westersingel 96 (3015 LC) Rotterdam, postbus 1522 (3000 BM) Rotterdam, tel. 010-2092777, fax 010-2092778

Lemmens, mw. mr. A.M.H.E.G., Stg. Rechtsbijstand Z.O.N., Mariastraat 2 (6211 EP) Maastricht, tel. 043-3501777, fax 043-3501788

Ligterink, mw. mr. P.J., Pot Jonker Advocaten, Nieuwe Gracht 124 (2011 NM) Haarlem, postbus 280 (2000 AG) Haarlem, tel. 023-5530230, fax 023-5530260

Ligthart, mw. mr. J.J.F.A., Nysingh Dijkstra de Graaff, Piet Heinstraat 7 (7201 JN) Zutphen, postbus 210 (7200 AE) Zutphen, tel. 0575-583758, fax 0575-583737, e-mail info@nysingh.nl

Louws, mw. mr. B.K., Adelmeijer Hoyng Advocaten, Bredestraat 12 (6211 HC) Maastricht, postbus 301 (6200 AH) Maastricht, tel. 043-3506200, fax 043-3262244, e-mail maastrich@aha.netlaw.nl

Maat, mr. M.B., Bannenbergh Advocaten, Rietbeemdenborch 6-8 (5241 LG) Rosmalen, postbus 116 (5240 AC) Rosmalen, tel. 073-5233533, fax 073-5233520

Marbus-Hulshof, mw. mr. M., Hamelaars & Nijkamp Advocaten, Velmolenweg 52b-54b (5404 LD) Uden, postbus 445 (5400 AK) Uden, tel. 0413-255180, fax 0413-256313, e-mail h&n@hamelaars-nijkamp.com

Martin, mr. M.R., Trenité van Doorne, Weena 666 (3012 CN) Rotterdam, postbus 190 (3000 AD) Rotterdam, tel. 010-4042111, fax 010-4042333, e-mail rotterdam@trenite.com

Meer van der, mw. mr. A.W.J., Advocatenkantoor Wapperom, Groenmarkt 10 (3311 BE) Dordrecht, tel. 078-6399900, fax 078-6399761

Meijer, mr. P.J., Maarten Tromp Advocaten, Beursplein 37 (3011 AA) Rotterdam, postbus 30131 (3001 DC) Rotterdam, tel. 010-2056610, fax 010-2055325

Meyer, mw. mr. I.S.M., Buro voor Rechtshulp, Strevelsweg 692 (3083 AR) Rotterdam, postbus 27561 (3003 MB) Rotterdam, tel. 010-4106621, fax 010-4800863

Mohasselzadeh, mw. mr. K., van Tongeren Advocaten, Antwerpsestraat 4 (4611 AG) Bergen op Zoom, postbus 53 (4600 AB) Bergen op Zoom, tel. 0164-217217, fax 0164-217210, e-mail tongeren@concepts.nl

Mohnen, mw. mr. A.M., Stg. Rechtsbijstand Z.O.N., Deken van Oppensingel 13 (5911 AA) Venlo, postbus 1215 (5900 BE) Venlo, tel. 077-3209191, fax 077-3518438

Nijkamp, mw. mr. M., van der Sijs de Vlieger & Holsbrink Advocaten, Lasondersingel 94-96 (7514 BV) Enschede, postbus 126 (7500 AC) Enschede, tel. 053-4340699, fax 053-4341799, e-mail nijkamp@advocaten.vh.nl

Odekervin, mw. mr. A.J.C., Asselbergs & Klinkhamer Advocaten, Markt 17 (4875 CB) Etten-Leur, postbus 301 (4870 AH) Etten-Leur, tel. 076-5022080, fax 076-5036790

Oosterom, mw. mr. A.R., Loyens & Loeff, Weena 70 (3012 CM) Rotterdam, postbus 74 (3000 AB) Rotterdam, tel. 010-4034777, fax 010-4149388

Poel van der, mw. mr. M.M., Nauta Dutilh, Weena 750 (3014 DA) Rotterdam, postbus 1110 (3000 BC) Rotterdam, tel. 010-2240317, fax 010-2240015, e-mail poelm@nautadutilh.nl

Pronk-Schaap, mw. mr. W.C.M., Moree Gelderblom Advocaten, het Tasveld 1 (3342 GT) Hendrik-Ido-Ambacht, postbus 477 (3340 AL) Hendrik-Ido-Ambacht, tel. 078-6814414, fax 078-6814544

Reitsma, mr. E.J.H., Phijffer Advocaten, Hendrik Hoogersstraat 2 (6524 AB) Nijmegen, postbus 1125 (6501 BC) Nijmegen, tel. 024-3225245, fax 024-3600927, e-mail phijffer@balie-net.nl

Rengelink, mr. E.M., Spaans Advocaten, Randstad 22-119 (1316 BW) Almere, postbus 1462 (1300 BL) Almere, tel. 035-5262780, fax 035-5263275

Ribbink, mw. mr. K.J., Stibbe Simont Monahan Duhot, Strawinskylaan 2001 (1077 ZZ) Amsterdam, postbus 75640 (1070 AP) Amsterdam, tel. 020-5460481, fax 020-5467712, e-mail katelijne.ribbink@stibbe.nl

Roeders, mr. E.H., Houkes c.s., Hoenderkamp 20 (7812 VZ) Emmen, postbus 2120 (7801 CC) Emmen, tel. 0591-657700, fax 0591-659660, e-mail houkes.nl@wxs.nl

Roessingh, mr. M.G., Wouters Advocaten, Prof. W.H. Keesomlaan 8 (1183 DJ) Amstelveen, postbus 75381 (1071 AJ) Amsterdam, tel. 020-8808700, fax 020-8808787

Roordink, mr. K., Hoge van den Broek Advocaten, St. Canisiusingel 19f (6511 TE) Nijmegen, postbus 1126 (6501 BC) Nijmegen, tel. 024-3810810, fax 024-3810820

Sanders, mr. F.P.M., Advocatenkantoor Sanders, Emmapark 10 (2595 ET) Den Haag, tel. 070-3858103, fax 070-3855435

Scheenstra, mr. E.S.Th., Caron & Stevens/Baker & Mc Kenzie, Leidseplein 29 (1017 PS) Amsterdam, postbus 2720 (1000 CS) Amsterdam, tel. 020-5517954, fax 020-6267949, e-mail edward.scheenstra@bakernet.com

Schmutzer, mr. O.H.J., Allen & Overy, Apollolaan 15 (1077 AB) Amsterdam, postbus 75440 (1070 AK) Amsterdam, tel. 020-6741283, fax 020-6741449, e-mail olav.schmutzer@allenoververy.com

VAN DE ORDE

Schouten, mr. H.G.C., Heukels & Middendorff, Zijlweg 56 (2013 DJ) Haarlem, postbus 668 (2003 RR) Haarlem, tel. 023-5319590, fax 023-5328712, e-mail hlm@heumid.nl

Schrijver, mw. mr. S.E.M., Nysingh Dijkstra de Graaff, Izaak Evertslaan 1 (6814 JH) Arnhem. Postbus 9220 (6800 KA) Arnhem, tel. 026-4456842, fax 026-4424942, e-mail info@nysingh.nl

Smeenk, mr. I., Nysingh Dijkstra de Graaff, Izaak Evertslaan 1 (6814 JH) Arnhem, postbus 9220 (6800 KA) Arnhem, tel. 026-4456842, fax 026-4424942, e-mail i.smeenk@nysingh.nl

Soeteman, mr. J.W., CMS Derks Star Busmann Hanotiau, Oude Enghweg 4 (1217 JC) Hilversum, postbus 272 (1200 AG) Hilversum, tel. 035-6721869, fax 035-6721884, e-mail j.soeteman@cmsderks.nl

Spooren, mw. mr. M.M., Buro voor Rechtshulp, St. Cornelisstraat 2 (6041 HN) Roermond, postbus 366 (6040 AJ) Roermond, tel. 0475-316911, fax 0475-310520

Starmans, mr. M.M.F., Buro voor Rechtshulp, Geleenstraat 72 (6411 HT) Heerlen, postbus 285 (6400 AG) Heerlen, tel. 045-5719551, fax 045-5740461, e-mail burhrln@worldonline.nl

Stok, mr. L.C.T.M., Visser & Silfhout Advocaten, Grotekerksplein 4 (3311 CC) Dordrecht, postbus 1034 (3300 BA) Dordrecht, tel. 078-6134533, fax 078-6140150, e-mail jhsolfhout@visser-silfhoutadvocaten.nl

Sweere, mr. T.A.H., Akzo Nobel N.V., Velperweg 76 (6824 BM) Arnhem, postbus 9300 (6800 SB) Arnhem, tel. 026-3664433, fax 026-3663250

Tarmond, mw. mr. J., Van Harmelen Beyneveld Tubbergen Van Houten, Beursplein 37 (3011 AA) Rotterdam, postbus 30117 (3001 DC) Rotterdam, tel. 010-2051166, fax 010-4124011, e-mail tarmond@vhenb.nl

Tuinbeek, mw. mr. M.A., Claassen Ruis Kornet & Geerdes, Oeverlandenweg 2 (7944 HZ) Meppel, postbus 104 (7940 AC) Meppel, tel. 0522-245202, fax 0522-245541

Utrillas Zechner, mr. L.A., Vreeken c.s., Lepelaar 2e (1628 CZ) Hoorn, postbus 4048 (1620 HA) Hoorn, tel. 0229-270170, fax 0229-238559

Velthoven van, mw. mr. M.D., van Gog Advocaten, Uitstraat 63 (3201 EN) Spijkenisse, postbus 482 (3200 AL) Spijkenisse, tel. 0181-611677, fax 0181-623226, e-mail mail@vangoglawyers.nl

Veltman, mw. mr. T.J., Köster Van Schaik & Koets, Wilhelminapark 6 (2012 KA) Haarlem, postbus 5287 (2000 CG) Haarlem, tel. 023-5318150, fax 023-5311615

Velzen van, mr. R.J., Kranendonk en Meindersma, van Maasdijkstraat 2 (1945 XE) Beverwijk, postbus 592 (1940 AN) Beverwijk, tel. 0251-257040, fax 0251-247231

Ven van den-Meier, mw. mr. B.K., Blom Advocaten, Kerkewijk 67 (3901 EC) Veenendaal, postbus 237 (3900 AE) Veenendaal, tel. 0318-519012, fax 0318-529563, e-mail blom.advocaten@wxs.nl

Verhaard, mw. mr. M.W.A., Wirjosekarto van de Goorberg, Scheldestraat 76 (4381 RW) Vlissingen, postbus 277 (4380 AG) Vlissingen, tel. 0118-412877, fax 0118-411992

Verkade, mw. mr. E.E., Köster Van Schaik & Koets, Wilhelminapark 6 (2012 KA) Haarlem, postbus 5287 (2000 CG) Haarlem, tel. 023-5318150, fax 023-5311615, e-mail kvsk@balienet.nl

Vink, mr. C.A.M.H., Bierens Advocaten, Burg. De Kuyperlaan 20 (5461 AB) Veghel, postbus 92 (5460 AB) Veghel, tel. 0413-363723, fax 0413-367865

Vis, mw. mr. T.A., Boot c.s. Advocaten, Alfred Nobellaan 523 (3731 DR) De Bilt, postbus 237 (3720 AE) Bithoven, tel. 030-2200310, fax 030-2201270

Vlot, mw. mr. T.J., Trenité van Doorne, De Lairessestraat 133 (1075 HJ) Amsterdam, postbus 75265 (1070 AG) Amsterdam, tel. 020-6789123, fax 020-6789589

Vreeburg, mw. mr. N.D., Houthoff Buruma, Scheveningseweg 66 (2517 KX) Den Haag, postbus 84046 (2508 AA) Den Haag, tel. 070-3529337, fax 070-3501369, e-mail nvreeburg@houthoff.nl

Vriesema, mr. G.W.M., Dirkzwager Advocaten, van Schaek Mathonsingel 4 (6512 AN) Nijmegen, postbus 55 (6500 AB) Nijmegen, tel. 024-3226641, fax 024-3602855

Vrijman, mw. mr. N.N., Boekel de Nerée, Strawinskylaan 3037 (1077 ZX) Amsterdam, postbus 2508 (1000 CM) Amsterdam, tel. 020-4313131, fax 020-4313143

Vijverberg, mr. W.L., van Benenth & Keulen Advocaten, Euclineslaan 51 (3584 BM) Utrecht, postbus 85005 (3508 AA) Utrecht, tel. 030-2595577, fax 030-2595507, e-mail lvijverberg@vbk.nl

Wee ter, mr. A.J., Dommerholt & Van Dijk, Bloemendalstraat 7 (8011 PJ) Zwolle, postbus 1182 (8001 BD) Zwolle, tel. 038-4262020, fax 038-4262021, e-mail a.j.terwee@dommerholt.nl

Weide van der, mw. mr. A.M.J., Booij & De Jong Advocaten, Dukatenburg 90-23 (3437 AE) Nieuwegein, postbus 7165 (3430 JD) Nieuwegein, tel. 030-6051550, fax 030-6051551

Wekrung, mw. mr. C.L., GMW. Advocaten, Javastraat 12 (2585 AN) Den Haag, postbus 85563 (2508 CG) Den Haag, tel. 070-3615048, fax 070-3615400

Weijers, mr. K., Nauta Dutilh, Weena 750 (3014 DA) Rotterdam, postbus 1110 (3000 BC) Rotterdam, tel. 010-2240000, fax 010-2240013, e-mail weijerk@nautadutilh.nl

Wijte, mr. B.Th.L.M., Gresnigt & Van Kippersluis, Biltstraat 97 (3572 AL) Utrecht, postbus 13006 (3507 LA) Utrecht, tel. 030-2316631, fax 030-2319068

Willemsen, mw. mr. M.J., van Boven & Van der Bruggen Advocaten, Kapellerpoort 14 (6041 HZ) Roermond, postbus 15 (6040 AA) Roermond, tel. 0475-333030, fax 0475-331174, e-mail vbenvdb@tref.nl

Wolbers, mr. P.F., Kötter c.s., Rijssensestraat 56 (7642 NL) Wierden, postbus 255 (7640 AG) Wierden, tel. 0546-577797, fax 0546-577807, e-mail kotters@wordonline.nl

PRAKTIJK NEERGELEGD

Abeln, mr. G.G. (Rijnsburg) 01-01-2000
Coumans, mr. A.G. (Arnhem) 31-01-2000
Grijns, mw. mr. J. (Arnhem) 01-02-2000
Knijff de, mw. mr. A.C. (Rijswijk) 01-01-2000

Molenkamp, mw. mr. L.J. (Den Haag) 01-02-2000

Somsen, mr. E. (Almelo) 31-10-1999
Weisz, mw. mr. D.M. (Den Haag) 11-02-2000

KANTOORVERPLAATSINGEN

Aken van, mr. J.F.M.J., Derks Advocaten, Oudelandseweg 19 (3443 AB) Woerden, postbus 365 (3440 AJ) Woerden, tel. 0348-415630, fax 0348-422010

Appia van, mr. J., Van Appia van der Lee Advocaten, Damrak 341 (1012 ZJ) Amsterdam, tel. 020-4202090

Baggen, mr. R.B.J.G., Corten Advocaten, Engelenkampstraat 76 (6131 JJ) Sittard, postbus 670 (6130 AR) Sittard, tel. 046-4510606, fax 046-4529240

Balemans, mr. M.P.M., Abma Van Eeuwijk Advocaten, Waterlandlaan 52 (1441 MP) Purmerend, postbus 575 (1440 AN) Purmerend, tel. 0299-433333, fax 0299-479404, e-mail mailbox@abma.nl

Baron van Lynden, mr. C.J.H., AKD Prinsen Van Wijmen, Westplein 12-14 (3016 BM) Rotterdam, postbus 23070 (3001 KB) Rotterdam, tel. 010-2772777, fax 010-4360582, e-mail info.rdam@wijmen.nl

Beauford de, mr. H.W.L., Clifford Chance, Apollolaan 171 (1077 AS) Amsterdam, postbus 7301 (1007 JH) Amsterdam, tel. 020-5777111, fax 020-5777222

Berger, mr. L.P.W., Loyens & Loeff, Bugarweeshuispad 311 (1076 HS) Amsterdam, postbus 71170 (1008 BD) Amsterdam, tel. 020-5785785, fax 020-5785800

Beukers, mw. mr. L.A.C., Bols Distilleries B.V., Wattstraat 61 (2723 RB) Zoetermeer, postbus 247 (2700 AE) Zoetermeer, tel. 079-3305405, fax 079-3305464, e-mail beukers@bols.nl

Bevelander, mw. mr. N., Smits Advocaten, Keizersgracht 745-747 (1017 DZ) Amsterdam, postbus 15235 (1001 ME) Amsterdam, tel. 020-6269111, fax 020-6276781

Bindels, mr. J.M.H.W., Dirkzwager/De vijf Zuylen Advocaten, Velperweg 26 (6824 BJ) Arnhem, postbus 3045 (6802 DA) Arnhem, tel. 026-3538300, fax 026-3510793

Bink, mw. mr. E.P.W.A., Claassen Ruis Kornet & Geerdes Advocaten, Oeverlandenweg 2 (7944 HZ) Meppel, postbus 104 (7940 AC) Meppel, tel. 0522-245502, fax 0522-245541

De Boer Van Kaam Advocaten, Marathon 9-J (1213 PE) Hilversum, postbus 1012 (1200 BA) Hilversum, tel. 035-6853333, fax 035-6852211, e-mail mail@medialaw.nl

Boogaard, mr. G.W., Boogaard Fabisch Meijer Advocaten, Oranjeplein 2 (4141 AR) Leerdam, tel. 0345-616767, fax 0345-633665

Boogert den, mr. M.W., Allen & Overy, Apollolaan 15 (1077 AB) Amsterdam, tel. 020-6741564 / 020-6741565 / 020-6741000 / 020-674111, fax 020-6741149

Boogert den, mr. M.W., Loyens & Loeff, Apollolaan 15 (1077 AB) Amsterdam, tel. 020-5785785, fax 020-5785800

Bosch Kemper de-De Hilster, mw. mr. A.H., Mars & Oosterbroek Advocaten, Nieuwe Parklaan 97 (2587 BN) Den Haag, tel. 070-3524224, fax 070-3541639

Brand van den, mw. mr. M.E.J., Van Diepen Van Der Kroef Advocaten, Maliesingel 28i (3581 BH) Utrecht, postbus 14033 (2508 SB) Utrecht, tel. 030-2364600, fax 030-2364192

Brazão Gomes, mr. R.C., Houthoff Buruma, Weena 355 (3013 AL) Rotterdam, postbus 1507 (3000 BM) Rotterdam, tel. 010-2172000, fax 010-2172700, e-mail rgomes@houthoff.nl

Breur-Kolmeijer, mw. mr. L.T., Schipper Van der Mersch Advocaten, Veerhaven 17 (3016 CJ) Rotterdam, postbus 23509 (3001 KM) Rotterdam, tel. 010-2418900, fax 010-2418925

Butselaar van, mw. mr. GL., Tessag, Guilletstrasse 44-48 (60325) Frankfurt am Main Duitsland, tel. 0049-69-71352299, fax 0049-69-71352150, e-mail louise.vanbutselaar@tessag.com

Dalenoord, mr. G.F., Nauta Dutilh, Weena 750 (3014 DA) Rotterdam, postbus 1110 (3000 BC) Rotterdam, tel. 010-2240000, fax 010-4148444

Delfgaauw, mr. L.F., Delfgaauw Fiscaal & Advocatuur, Weena Zuid 124 (3012 NC) Rotterdam, postbus 1547 (3000 BM) Rotterdam, tel. 010-4047084, fax 010-4047284, e-mail mail@lexfisc.nl

Dohmen, mr. E.H.J.M., Bisscheroux Advocaten, Raadhuisplein 18 (6411 HK) Heerlen, tel. 045-5715881, fax 045-5711704

Dorp van, mw. mr. B.J., Nederlandse Orde van Advocaten, Neuhuyskade 94 (2596 XM) Den Haag, postbus 30851 (2500 GW) Den Haag, tel. 070-3353535, fax 070-3353531

Dijkstra, mw. mr. M.J., Trip Advocaten, Hereweg 93 (9721 AA) Groningen, tel. 050-5997999, fax 050-5997977

Dijkstra, mw. mr. S.Y., De Haan Advocaten, Ubbo Emmiusingel 37 (9711 BC) Groningen, postbus 723 (9700 AS) Groningen, tel. 050-3127666, fax 050-3148202, e-mail haanue@balienet.nl

Flesseman, mr. M.M., Concertgebouwplein 23 (1071 LM) Amsterdam, tel. 020-6620519, fax 020-6620519

VAN DE ORDE

Freijters, mr. M.C.J., Advocatenkantoor Freijers, Wethouder Ohmannstraat 6 (7951 SB) Staphorst, tel. 0522-468014, fax 0522-465853, e-mail mcj.freijters@gironet.nl

Fuchs, mr. A.H.H., Haagrecht Advocaten, Jan van Nassaustraat 55 (2596 BP) Den Haag, postbus 150 (2501 CD) Den Haag, tel. 070-3141900, fax 070-3141901, e-mail info@haagrecht.nl

Gerdas, mw. mr. G.M., Van Benthem & Keulen Advocaten, Euclideslaan 51 (3584 BM) Utrecht, postbus 85005 (3508 AA) Utrecht, tel. 030-2595552, fax 030-2595503

Gerrits, mr. J.L.G., MR. Advocaten en Procureurs, Grotestraat 146 (5141 HC) Waalwijk, postbus 105 (5140 AC) Waalwijk, tel. 0416-335516, fax 0416-330673

Ginneken van, mr. M.J., Akzo Nobel N.V., Velperweg 76 (6824 BM) Arnhem, postbus 9300 (6800 SB) Arnhem, tel. 026-3662628, fax 026-3663240, e-mail mamix.vaninneken@akzonobel.com

Groot de, mr. ir A., CMS Derks Star Busmann Hanotiau, Pythagoraslaan 2 (3584 BB) Utrecht, postbus 85250 (3508 AG) Utrecht, tel. 030-2121111, fax 030-2121333, e-mail general@derks.nl

Gyömörei, mr. Z.B., Udink & De Jong, Alexanderstraat 2 (2514 JL) Den Haag, tel. 070-3110711, fax 070-3110722, e-mail all@uglaw.nl

Haak, mw. mr. ir M.E., Adriaanse Van der Weel, Rouaansekaai 35-37 (4331 HB) Middelburg, postbus 240 (4330 AE) Middelburg, tel. 0118-635365, fax 0118-636178, e-mail avdw@zeelandnet.nl

Hanneman, mw. mr. S.W.E., Allen & Overly, Apollolaan 15 (1077 AB) Amsterdam, postbus 75440 (1070 AK) Amsterdam, tel. 020-6741000, fax 020-6741111, e-mail sandra.hanneman@allenovery.com

Hanssen, mw. mr. M.M.A.J., Van Benthem & Keulen Advocaten, Euclideslaan 51 (3584 BM) Utrecht, postbus 85005 (3508 AA) Utrecht, tel. 030-2595959, fax 030-2595500

Hertog den, mr. G., Boekel de Nerée, Strawinskylaan 3037 (1077 ZX) Amsterdam, postbus 2508 (1000 CM) Amsterdam, tel. 020-4313131, fax 020-4313143, e-mail boekel.de.neree@bdn.nl

Hiemstra, mw. mr. M., Freshfields, Apollolaan 151 (1077 AR) Amsterdam, postbus 75299 (1070 AG) Amsterdam, tel. 020-4857740, fax 020-4880901, e-mail email@freshfields.com

Hol, mr. L.A.T., Van Iersel & Luchtman, Statenlaan 3 (5223 LA) 's-Hertogenbosch, postbus 44 (5201 AA) 's-Hertogenbosch, tel. 073-6278080, fax 073-6278090, e-mail b.hol@ilex.nl

Holst, mw. mr. L.M., De Vries Advocaten, Parklaan 46 (3016 BC) Rotterdam, postbus 23289 (3001 KG) Rotterdam, tel. 010-4362799, fax 010-4364256

Homan, mr. S.J.Th., Benthem & Gratama, Wilhelmínasingel 9 (8011 SJ) Zwolle, postbus 1036 (8001 BA) Zwolle, tel. 038-4215005, fax 038-4218573, e-mail sjthoman@benthem-gratama.nl

Ingwersen-Brink, mw. mr. M.M., Eblé & Eschauzier Advocaten, Nieuwe Gracht 74 (2011 NJ) Haarlem, postbus 5581 (2000 GN) Haarlem, tel. 023-5319529, fax 023-5312171, e-mail ebleadv@wxs.nl

Jong de, mr. H.W.A.A., Sjöcrona van Stigt de Roos & Pen Advocaten, Van Vollenhovenstraat 31 (3016 BG) Rotterdam, tel. 010-4364311, fax 010-4366700, e-mail rotterdam@ssrp.nl

Jongeneelen, mw. mr. M., De Vos & Partners, Princes Irenestraat 41 (1077 WV) Amsterdam, postbus 1031 (1000 BA) Amsterdam, tel. 020-6610828, fax 020-6613615, e-mail info@devos.nl

Kamp, mr. A.W.A.M., AKD Prinsen Van Wijmen, Westblaak 180 (3012 KN) Rotterdam, postbus 25021 (3001 HA) Rotterdam, tel. 010-2249224, fax 010-4143644, e-mail rotterdam@akdprinsen.nl

Kiewitt, mr. R. Smal & Castelijns Advocaten, Kennemerpark 7 (1811 DD) Alkmaar, postbus 3061 (1801 GB) Alkmaar, tel. 072-5114032, fax 072-5115337

Koopman, mw. mr. A.M., Pesman Advocaten, Robijnstraat 3 (1812 RB) Alkmaar, postbus 336 (1800 AJ) Alkmaar, tel. 072-411103, fax 072-541105, e-mail info@pesman.nl

Küffen, mr. R.P., Küffen & Partners, Deken Quodbachlaan 21 (6461 XP) Kerkrade, postbus 11 (6460 AA) Kerkrade, tel. 045-5430726, fax 045-5430727, gsm 06-54744406, e-mail r.kuffen@i-procura.nl

Laken van der, mr. A.S., Van der Laken Advocatenkantoor, Weesperstraat 390 (1018 DN) Amsterdam, tel. 020-6226887, e-mail antal@vanderlaken.com

Lems, mr. E., Borsboom & Hamm Advocaten, Henry Dunantlaan 1 (2992 KP) Barendrecht, postbus 156 (2990 AD) Barendrecht, tel. 0180-642000, fax 0180-642001, e-mail b@borsboomhamm.nl

Leunissen, mw. mr. C.S., Loyens & Loeff, Apollolaan 15 (1077 AB) Amsterdam, postbus 75088 (1070 AB) Amsterdam, tel. 020-5785785, fax 020-5785888

Leij van der, mr. T.W., MR. Advocaten Procureurs, Grotestraat 146 (5141 HC) Waalwijk, tel. 0416-335516, fax 0416-330673

Lie, mr. D.S.G., Bisscheroux Advocaten, Raadhuisplein 18 (6411 HK) Heerlen, tel. 045-5718581, fax 045-571704

Lontermann, mr. R., Keizen Advocaten, Keizersgracht 666 (1017 ET) Amsterdam, tel. 020-5237667, fax 020-5237666, e-mail info@keizeradvocaten.nl

Martin, mr. G., Pesman Advocaten, Robijnstraat 3 (1812 RB) Alkmaar, postbus 336 (1800 AJ) Alkmaar, tel. 072-411103, fax 072-541105

Moller, mr. L.H.E., AKD Prinsen Van Wijmen, Westblaak 12-14 (3016 BM) Rotterdam, postbus 23070 (3001 KB) Rotterdam, tel. 010-2772777, fax 010-4360582, e-mail info.rdam@wijmen.nl

Mouritz, mr. A., Sybase Nederland B.V., Planetenbaan 25 (3606 AK) Maarssen, postbus 1625 (3600 BP) Maarssen, tel. 0346-582999, fax 0346-552884, e-mail abraham.mouritz@sybase.com

Nauta, mw. mr. M., Van Till Advocaten, De Lairessestraat 158 (1075 HM) Amsterdam, tel. 020-4700177, fax 020-6710974

Nauta Lemke van, mw. mr. M.J.R., Houthoff Buruma, Scheveningseweg 66 (2517 KX) Den Haag, postbus 84046 (2508 AA) Den Haag, tel. 070-3529515, fax 070-3584680, e-mail mnauta@houthoff.nl

Nilissen, mw. mr. M.P.H.J., Nysingh Dijkstra de Graaff, Izaak Evertslaan 1 (6814 JH) Arnhem, postbus 9220 (6800 KA) Arnhem, tel. 026-4456842, fax 026-4424942, e-mail info@nysingh.nl

Oeijen van, mr. R.A.M.L., Holland van Gijzen Advocaten, Begijnenhof 35 (5611 EK) Eindhoven, postbus 3 (5600 AA) Eindhoven, tel. 040-2444360, fax 040-2446284, e-mail r.voeijen@hollandlaw.nl

Ottervanger, mr. J.H., Loyens & Loeff, Burgerweeshuispad 311 (1076 HS) Amsterdam, postbus 71170 (1008 BD) Amsterdam, tel. 020-5785785, fax 020-5785800

Pol van der, mr. D., Loomans & Muntjewerff, Van Dedemstraat 5 (1624 NN) Hoorn, postbus 2300 (1620 EH) Hoorn, tel. 0229-212815, fax 0229-217620, e-mail olm_advocat@compuserve.com

Putt van der, mr. P.J., Smits Advocaten, Keizersgracht 745-747 (1017 DZ) Amsterdam, postbus 15235 (1001 ME) Amsterdam, tel. 020-6269111, fax 020-6276781

Rood, mr. R., Van Diepen Van der Kroef Advocaten, Dijkshofplantsoen 16-18 (1077 BL) Amsterdam, postbus 76729 (1070 KA) Amsterdam, tel. 020-5747474, fax 020-5747475, e-mail amsterdam@vandiepen.com

Rooij de, mr. J.D., AKD Prinsen Van Wijmen, Westblaak 180 (3012 KN) Rotterdam, postbus 25021 (3001 HA) Rotterdam, tel. 010-2249283, fax 010-2249390, e-mail rotterdam@akdprinsen.nl

Ru de, mr. C.F., Allen & Overly, Apollolaan 15 (1077 AB) Amsterdam, postbus 75440 (1070 AK) Amsterdam, tel. 020-6741000, fax 020-6741111

Santen van, mr. E.B., Linnaeushof 72b (1098 KR) Amsterdam, postbus 94119 (1090 GC) Amsterdam, tel. 020-6639499, fax 020-6937390

Schimmel, mr. H.J., Freshfields, Apollolaan 151 (1077 AR) Amsterdam, postbus 75299 (1070 AG) Amsterdam, tel. 020-4880900, fax 020-4880901

Sieben, mw. mr. M.P., Kantoor mr. J. van Embden, Bachstraat 15 (1077 GE) Amsterdam, tel. 020-6766039, fax 020-6722381

Smeets, mr. M., Pellicaan c.s., Amsteldijk 194 (1079 LK) Amsterdam, postbus 7266 (1007 JG) Amsterdam, tel. 020-3010655, fax 020-3010659, e-mail phj.amsterdam@mr.i.nl

Soederhuizen, mr. E., The Greenery International, IABC nr. 1601 (4814 RB) Breda, postbus 3344 (4800 DH) Breda, tel. 076-5288000

Staa van der, mr. J.W., Freshfields, Apollolaan 151 (1077 AR) Amsterdam, postbus 75299 (1070 AG) Amsterdam, tel. 020-4880900, fax 020-4880901, e-mail jwvanderstaay@freshfields.com

Steffens, mw. mr. L.F.A., Loyens & Loeff, Burgerweeshuispad 311 (1076 HS) Amsterdam, postbus 71170 (1008 BD) Amsterdam, tel. 020-5785785, fax 020-5785800

Stekelenburg, mr. R., UCC Groep N.V., Buizerdlaan 2 (3430 BJ) Nieuwegein, postbus 1357 (3430 BJ) Nieuwegein, tel. 030-6008600, e-mail ron.stekelenburg@ucc.nl

Stevens, mr. R.G.Ch., Van der Schaar c.s., Herengracht 566 (1017 CH) Amsterdam, tel. 020-6222565, fax 020-6221440

Stranders, mr. S.B., Veen en Duin 8 (2061 XE) Bloemendaal, postbus 446 (2130 AK) Hoofddorp, telefoon/fax 023-5277965

Supicic, mw. mr. M.S.J., Vorstman Advocaten, van Eeghenstraat 68 (1071 GK) Amsterdam, tel. 020-6762121, fax 020-6640664, e-mail m.supicic@vorstman.nl

Velsen van, mr. F.I.S.A.L., Mars & Oostenbroek, Nieuwe Parklaan 97 (2587 BN) Den Haag, tel. 070-3524224, fax 070-3541639

Verhoeven, mr. M.W., Liesveld Advocaten, Koninginnelaan 71 (7315 BN) Apeldoorn, postbus 10017 (7301 GA) Apeldoorn, tel. 055-5222262, fax 055-5223934, e-mail liesveld@leemans-advocaten.nl

Versluis, mw. mr. J., Rollingswier & Breuker Advocaten, Zuiderpark 10 (9724 AE) Groningen, postbus 96 (9700 AB) Groningen, tel. 050-3141512, fax 050-3129580, e-mail rolladv@inn.nl

Verstraete, mr. mr. C.M.M., Van Rossum & Van Reekum, Torenlaan 13-15 (1251 HE) Laren, postbus 642 (1250 AP) Laren, tel. 035-5314354, fax 035-5314772, e-mail vanrossumvanreecum@compuserve.com

Vink Advocaten, Prinsengracht 1103 (1017 JJ) Amsterdam, tel. 020-5352222, fax 020-5352233, e-mail prinsengracht@vink-advocaten.nl

Vlis van der, mr. Chr.F., Vorstman Advocaten, Van Eeghenstraat 68 (1071 GK) Amsterdam, tel. 020-6762121, fax 020-6640640

Vlijmen van, mr. J.I., Van Diepen Van der Kroef Advocaten, Oranjestraat 6 (2514 JB) Den Haag, postbus 9 (2501 CA) Den Haag, tel. 070-3603151, fax 070-3603422, e-mail vv@vandiepen.com

Vries de, mw. mr. I.L.V., Ludenscheider Strasse 22 (51109) Keulen Duitsland, tel. 00-49-221-5107803, fax 00-49-221-9522932

Westermann, mr. J.C., Loyens & Loeff, Scharlooweg 33 Willemstad Curaçao, tel. 00-599-9-4618700, fax 00-599-9-4618073, e-mail kees.westermann@loyensloeff.com

VAN DE ORDE

Wiers-van Tuijl, mw. mr. J.S.J., Nauta Dutilh, Princes Irenestraat 59 (1077 WV) Amsterdam, postbus 7113 (1007 JC) Amsterdam, tel. 020-5414646, fax 020-6612827, e-mail wiersj@ams.nautadutilh.nl
Wildschut, mw. mr. C.C.E., Bogaart en Groenen Advocaten, Parkweg 12 (5282 SM) Boxtel, postbus 127 (5280 AC) Boxtel, tel. 0411-675533, fax 0411-684895, e-mail bogaarts@nedernet.nl
Zwart, mw. mr. N.H., Ekkelmans & Meijer, Mesdagstraat 118 (2596 XZ) Den Haag, tel. 070-3746300, fax 070-3242616

ADRES/POSTBUS/TEL./
FAX/E-MAIL

Backer, mr. F., Erepijs 87 (6721 ZA) Bennekom, Postbus 112 (6720 AC) Bennekom, tel. 0318-419271, fax 0318-413835
De Brauw Blackstone Westbroek, Blaak 34 (3011 TA) Rotterdam, postbus 2066 (3000 CB) Rotterdam, tel. 010-2406500, fax 010-4113548 / 010-4114047
Claassen Advocaten, Rijkseislaan 49d (5688 EC) Oirschot, postbus 831 (5600 AV) Eindhoven, tel. 0499-573735, fax 040-2453080
Dijkstra & Van den Ende Advocaten, Wagenweg 12b (1442 BX) Purmerend, tel. 0299-423035, fax 0299-436436, e-mail info@dvde-advocaten.nl

Heuts, mr. O.L.M., Loyens & Loeff, Apollolaan 15 (1077 AB) Amsterdam, postbus 75088 (1070 AB) Amsterdam, tel. 020-5785785, fax 020-5785888, e-mail olav.heuts@loyensloeff.com
Peters, mr. J.H.N., Spaans Advocaten, Randstad 22-119 (1316 BW) Almere, postbus 1462 (1300 BL) Almere, tel. 036-5405020, fax 036-5306646
Seegers, Meijering, Flcq & van Kleef Advocaten, Vondelstraat 89 (1054 GM) Amsterdam, postbus opgeheven, tel. 020-6166676, fax 020-6185246, e-mail info@seegers-cs-advocaten.nl
Smeltekop, mr. H.W.J., Oosterbaan & Van Eeghen, Koningslaan 35 (1075 AB) Amsterdam, tel. 020-6716756, fax 020-6718669, e-mail oostlaw@euronet.nl
Blauwhoed B.V., mw. mr. B.W.M. Wisman, Lichtenauerlaan 80 (3062 ME) Rotterdam, postbus 2552 (3000 CN) Rotterdam, tel. 010-4535311, fax 010-4526353

NJAAMSWIJZIGINGEN

Advocatencollectief Lelystad: Gloudi, mw. mr. G.J.A.M., Gloudi Advocaten, Botter 11-05 (8232 JN) Lelystad, postbus 321 (8200 AH) Lelystad, tel. 0320-250666, fax 0320-253268
Advocatencollectief Lelystad: Kaaij, mw. mr. M.B.M., / Schouten, mr. H.A.M., Kaaij Advocaten, De Fransestraat 12 (6524 JA) Nijmegen, tel. 024-3245937, fax 024-3245938

Onland Wolters Mulder Advocaten & Procureurs, Spoorstraat 24 (7101 GT) Winterswijk, postbus 353 (7100 AJ) Winterswijk, tel. 0543-513084, fax 0543-521465
Signer & Kroon: Signer, mr. P.J., / Kruijning, mr. F., Signer c.s. Advocaten, de Randstad 21-24 (1314 BM) Almere, tel. 036-5482300, fax 036-5482301
Signer & Kroon: Kroon, mr. H. / Mei, mr. W.W.P. / Kolokatsie, mw. mr. E., Kroon Advocaten, Van der Lindenlaan 2 (1217 PK) Hilversum, postbus 339 (1200 AH) Almere, tel. 035-6286640, fax 035-6286647
Rollingswier Advocaten: Rollingswier & Breuker Advocaten, Zuiderpark 10 (9724 AE) Groningen, postbus 96 (9700 AB) Groningen, tel. 050-3141512, fax 050-3129580, e-mail rolladvo@inn.nl
Smit & Winnubst: Smit Winnubst & De Hart Advocaten (adres gegevens van het kantoor te Vught blijft ongewijzigd).
Smit & Winnubst: Smit Winnubst & De Hart Advocaten, Kortestraat 20 (4261 AA) Wijk en Aalburg, postbus 94 (4260 AB) Wijk en Aalburg (voorheen te Heusden), tel. 0416-697180, fax 0416-697328, e-mail info@winsmart.nl
Veldhuijsen & Schep Advocaten: Veldhuijsen Schep & Nuiten Advocaten (adres gegevens blijven ongewijzigd).

ONTBONDEN

Advocatencollectief te Lelystad
 per 01-03-2000
Signer & Kroon te Hilversum
 per 07-02-2000

RECTIFICATIE

Pepers, mr. A.H.M., Buro voor Rechtshulp, (vermeld met adres te Roermond) dient te zijn: Deken van Oppensingel 13 (5911 AA) Venlo, postbus 1215 (5900 BE) Venlo, tel. 077-3209191, fax 077-3518438

Smallegange, Van Dam & Van der Stelt, (vermeld met verkeerd adres) dient te zijn: Smallegange, Van Dam & Van der Stelt, Boompjes 548 (3000 XZ) Rotterdam, postbus 664 (3000 AR) Rotterdam, tel. 010-2010070, fax 010-4124772, e-mail mail@sdslaw.nl

Literatuur

mr. R.A. Abdullah Khan
Ondernemingsconcentraties en marktliberalisering
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 316 p. € 63,53
 ISBN 90 268 3908 1

prof. mr. R. Barents
EU-Jurisprudentie
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 236 p. € 39,95
 ISBN 90 268 3948 0

prof. mr. J.A.M. Berkvens en
 prof. mr. J.E.J. Prins
Privacyregulering in theorie en praktijk
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 606 p. € 61,26
 ISBN 90 268 3890 5

A.F.M. Brenninkmeijer en D.A. Verburg
Awb extract
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 75 p. € 29,50
 ISBN 90 271 5379 5

Hoyng/Giant
Alied and in Friendship (feestbundel)
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 150 p. € 29,50
 ISBN 90 268 3961 8

Kluwer Juridisch
Benelux Gerechtshof
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 174 p. € 62,47
 ISBN 90 558 3862 4

mr. L.E.J. Korsten
Memo Mededinging 2002/2003
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 420 p. € 29
 ISBN 90 268 3872 7

prof. mr. H.R.B.M. Kummeling e.a.
Tekst en Commentaar
Provinciewet, Gemeentewet
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 560 p. € 90
 ISBN 90 268 3739 9

prof. mr. C.J.J.C. van Nispen e.a.
Tekst en Commentaar
Burgerlijke Rechtsvordering
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 1568 p. € 152,50
 ISBN 90 268 3675 9

H.G. Punt
Memo beslagrecht
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 € 29,50
 ISBN 90 387 0874 2

Verhulp e.a.
Flexibele arbeidsrelaties
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 300 p. € 45
 ISBN 90 268 3851 4

mr. dr. A.P.M.J. Vonken e.a.
Tekst & Commentaar Vermogensrecht
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 2000 p. € 147,50
 ISBN 90 268 3735 6

M.A. van Wijngaarden
Hoofdstukken Bouwrecht (serie)
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 112 p. € 34
 ISBN 90 271 5351 5

M.A. van Wijngaarden
Hoofdstukken Bouwrecht Deel 15
 Kluwer Juridische
 Uitgevers Deventer 2002
 132 p. € 37
 ISBN 90 271 5348 5

Disciplinaire

Publicatie in deze rubriek geschiedt door de Commissie Disciplinaire Rechtspraak,

bestaande uit mr. A.G. Beets, mr. J.C.P. Ekering, mr. H.J.A. Knijff, mr. I.E.M. Sutorius mr. G.J. Kemper en mr. C.H.B. Winters.

Klager dreigen met aansprakelijkheid

Een advocaat handelt in beginsel onbetamelijk indien hij als reactie op het indienen van een klacht de klager (en/of diens gemachtigde) aansprakelijk stelt voor schade en kosten met het oogmerk de klager te bewegen om de klacht in te trekken. Bijzondere omstandigheden kunnen echter tot een ander oordeel leiden.

– Advocatenwet, artikel 46 (3.3.2 dreigementen)

Hof van Discipline 21 maart 2001, nr. 3050

(mrs. Fransen, Bekkers, Balkema, Smits en Schokkenbroek)

Raad van Discipline 's-Hertogenbosch, 18 oktober 1999

(mrs. Bleeker, De Bont, Van den Eerden, Paulussen en Theunissen)

Feiten

Er was een klacht ingediend tegen mr. X door de gemachtigde van diens wederpartij. Een week nadat de deken die klacht had toegezonden aan de Raad van Discipline schreef mr. X aan de gemachtigde van de klager: *Indien u de klacht doorzet, stel ik u en uw cliënten nu reeds voor alsdan aansprakelijk voor alle schade en kosten die ik heb geleden en nog zal lijden c.q. heb gemaakt en nog zal maken. Ik zal u en uw cliënten bij doorzetting van de klachtprocedure dan ook voor deze schade en kosten in rechte dagvaarden en daarover gaan procederen*.

Over deze brief diende de wederpartij weer een nieuwe klacht in.

Raad van Discipline

Naar de mening van mr. X maakten de gemachtigde en zijn cliënten zich schuldig aan misbreuk van procesrecht door het blijven indienen van vexatoire klachten tegen hem. Indien de rechter dit standpunt volgt hebben de gemachtigde en zijn cliënten onrechtmatig gehandeld en zijn zij schadeplichtig.

Mr. X heeft de gemachtigde daar slechts op willen wijzen. Het standpunt van de gemachtigde zou bovendien betekenen dat telkens wanneer een advocaat een ingebrekestelling, waarschuwing of aansprakelijkstelling aan de wederpartij verstuurt er sprake zou zijn van obstructie van recht en/of intimidatie van die wederpartij. Dat zulks voor de rechtspraktijken onwerkbaar en daardoor onduidelijke situaties oplevert behoeft geen nader betoog.

Het staat eenieder vrij een klacht tegen een advocaat in te dienen. Het is de tuchtrechter die de klacht heeft te beoordelen. Ook al beschouwt de advocaat een klacht als misbruik van procesrecht (dan nog) is het uitoefenen van ongeoorloofde druk op een klager om zijn klacht niet verder te vervolgen door aan deze mede te delen bij volharding van de klacht aanspraak te zullen maken op vergoeding van schade en kosten onbetamelijk.

De raad acht de klacht gegrond en legt mr. X de maatregel van enkele waarschuwing op.

Hof

Deze klacht houdt nauw verband met de eerste klacht. Deze bestond uit vier onderdelen en had – kort samengevat – betrekking op de wijze waarop mr. X de belangen van zijn cliënt behartigde in een geschil waarbij de cliënt van mr. X aanspraak maakte op vergoeding van de schade die het gevolg was van onrechtmatig handelen van de klager (diefstal van een fiets die vervolgens door de klager was gestript). Deze klacht was op 24 november 1996 ingediend. De voorzitter van de raad had de klacht in al haar onderdelen kennelijk ongegrond verklaard.

De brief van 26 februari 1997 is een reactie van mr. X op het bericht dat de klacht door de deken op verzoek van de klager zou worden voorgelegd aan de raad. In de tot dan toe gewisselde correspondentie tussen de gemachtigde van de klager en mr. X had – voorzover uit het dossier blijkt – mr. X een zakelijke stijl gebazeligd, terwijl de gemachtigde van de klager zich naar het oordeel van het hof van een provocerende, op de persoon van mr. X gerichte schrijfstijl had bediend. Dit laatste geldt ook voor de door de gemachtigde van de klager opgestelde processtukken in de tussen de klager en de cliënt van mr. X gevoerde civiele procedure. Op grond van de inhoud van de correspondentie en de processtukken en gelet op de ingediende klacht, die mede betrekking had op de door een kennelijke vergissing aan de zijde van mr. X ontstane onjuistheid van een bedrag dat mr. X vermeld had in een brief aan de klager, mocht mr. X de conclusie trekken dat door de klager en die gemachtigde 'op de man' werd gespeeld. In die context is er onvoldoende grond voor een tuchtrechtelijk verwijt aan mr. X dat hij op het doorzetten van de klacht heeft gereageerd met het aansprakelijk stellen van de gemachtigde van klager en klager zelf.

Volgt

Vernietiging van de beslissing van de Raad van Discipline en ongegrondverklaring van de klacht.

Noot

Het klacht- en tuchtrecht is een groot goed en belangrijk voor het aanzien en de kwaliteitsbewaking van de advocatuur. Advocaten tegen wie geklaagd wordt moeten dit beseffen en veel over hun kant laten gaan.

Niettemin wordt van het klachtrecht soms door klagers misbruik gemaakt, vooral als het om de advocaat van de wederpartij gaat. Sommige klagers is werkelijk niets te dol. Het is verheugend dat het Hof in dit geval begrip voor de getergde advocaat toont, liever dan aan regels vast te houden die voor een normale procesgang gelden.

E.

Alle disciplinaire beslissingen die sinds 1986 in het *Advocatenblad* zijn gepubliceerd zijn ook te vinden

op www.advocatenorde.nl en *BalieNet*

Afwikkeling schikkingsovereenkomst

Privé-gedragingen van een advocaat. Afwikkeling van een schikkingsovereenkomst met betrekking tot een door de advocaat gemaakte beroepsfout is dermate verweven met de praktijkuitoefening dat zijn gedragingen voor tuchtrechtelijke toetsing vatbaar zijn. De advocaat die onvoldoende in het werk stelt om tot de afwikkeling van die overeenkomst te komen handelt niet zoals een behoorlijk advocaat betaamt.

- Advocatenwet artikel 46 (2.1 wat in het algemeen niet betaamt)
- Gedragsregel 1

Raad van Discipline Amsterdam, 26 maart 2001
(mrs. De Groot, Goppel, Knipscheer, Meijer en Rigters)

Feiten

Mr. X, bijgestaan door mr. Y, treft met klager, een voormalige cliënt van mr. X, een schikking over de gevolgen van een beweerdelijk door mr. X gemaakte beroepsfout. Overeengekomen wordt dat mr. X terzake een bedrag van f 35.000,- aan klager betaalt tegen finale kwijting. De advocaat die klager bijstaat schrijft aan mr. Y, ter bevestiging van een bespreking, onder meer:

‘Van uw kant werd de schikking gesloten onder het voorbehoud dat uw cliënt daadwerkelijk de financiering van het schikkingsbedrag rond krijgt (...) Wij verwachten geen van beiden al te grote problemen bij een en ander.’

Mr. Y. schrijft onder meer het navolgende terug:

‘(...) Inhoudelijk gezien kan ik op uw faxbericht in die zin reageren, dat de inhoud daarvan het verloop van onze bespreking op een juiste wijze weergeeft en ik inmiddels uitgebreid met cliënt heb kunnen spreken. Daarbij is al wel duidelijk geworden dat een aanvullende lening bij de Orde van Advocaten te Z. niet tot de mogelijkheden behoort. Ook cliënt heeft nogmaals bevestigd, dat ook hij het liefst zo spoedig mogelijk van deze zwaar op hem drukkende kwestie verlost zou zijn en dat betekent, dat hij er alles aan doet om de oplossing in de door ons besproken orde van grootte realiseerbaar te maken (...).’

Mr. Y heeft vervolgens de beroepsaansprakelijkheidsverzekeraar van mr. X het verzoek gedaan om 50% van het schikkingsbedrag bij te dragen en de deken van de Orde van Advocaten te Z. gevraagd om terzake te bemiddelen.

De raadsman van klager heeft zich vervolgens meermalen tot de deken gewend om zich te beklagen over het gebrek aan inspanning van de zijde van mrs. X en Y om tot financiering te komen.

In een al eerder door klager tegen mr. X aangevangen rechtbankprocedure wordt vervolgens vonnis gewezen. De rechtbank veroordeelt mr. X tot betaling van f 35.000,- te vermeerderen met rente en kosten. Daarbij wordt onder meer overwogen dat tussen partijen een schikkingsovereenkomst tot stand is gekomen en dat mr. X in rechte niet kan volstaan met de ongemotiveerde stelling dat hij de ontbindende voorwaarde (met betrekking tot de

financiering) meerdere malen heeft ingeroepen, zonder hierbij aan te geven wanneer en op welke wijze hij dit heeft gedaan. De rechtbank overweegt daarnaast dat mr. X heeft nagelaten aan te geven waarom de financiering van dit bedrag niet mogelijk is gebleken, hetgeen hij ook bij het inroepen van voornoemde ontbindende voorwaarde in redelijkheid gehouden was te doen.

Ter fine van executie heeft klager beslag doen leggen op de kantoorinventaris van mr. X, de tenuitvoerlegging waarvan ten tijde van de uitspraak van de Raad nog niet had plaatsgevonden.

De klacht houdt in dat mrs. X en Y een schikking met klager zijn aangegaan onder voorbehoud dat het bedrag financierbaar zou blijken, terwijl zij intussen op geen enkele – aantoonbare – wijze zich hebben ingespannen om tot financiering te komen.

Overwegingen van de Raad

De onderhavige klacht betreft de handelwijze van mr. X in diens hoedanigheid van privé-partij bij de inhoudelijke afwikkeling van een civielrechtelijke overeenkomst van schikking. Privé-gedragingen van een advocaat worden alleen dan van tuchtrechtelijk belang geoordeeld, wanneer hetzij er voldoende aanknopingspunten zijn met de praktijkuitoefening om dezelfde maatstaven te laten gelden, hetzij de gedraging van een advocaat in het licht van zijn beroepsuitoefening absoluut ongeoorloofd moet worden geacht.

De getroffen schikking met klager betreft niet een willekeurige civielrechtelijke overeenkomst doch vloeit voort uit de (voormalige) rechtsbetrekking tussen mr. X en diens oud-client in de persoon van klager. Door de beroepsfouten van mr. X is klager ernstig geschaad in zijn belangen en gedupeerd vanwege daaruit voortvloeiende schade. De beroepsfouten van mr. X konden niet hersteld worden, zodat slechts de mogelijkheid restte dat mr. X de door klager geleden schade zou vergoeden, waartoe mr. X zich op voet van de schikking heeft verbonden. Door vervolgens noch de financiering rond te krijgen en het schikkingsbedrag te betalen, noch binnen een redelijke termijn de ontbindende voorwaarde van financiering in te roepen, heeft mr. X klager met een wel geaccordeerde, maar niet betaalde claim van schadevergoeding laten zitten en klager aldus wederom gedupeerd. De Raad merkt daarbij op dat de niet-nakoming van een vrijwillige getroffen schikking een wezenlijk andere situatie betreft dan de niet-voldoening aan een op tegenspraak gewezen vonnis, dat zo nodig direct op gerechtelijke wijze ten uitvoer kan worden gelegd.

De Raad is gelet op het voorgaande van oordeel dat de afwikkeling van de betreffende schikking dermate verweven moet worden geacht met de praktijkuitoefening van mr. X dat diens gedragingen voor tuchtrechtelijke toetsing vatbaar zijn. Door eerst een schikking met een oud-client te treffen ter zake van door mr. X veroorzaakte schade en vervolgens onvoldoende in het werk te stellen om tot de beoogde afwikkeling van de overeenkomst te komen, heeft mr. X niet gehandeld zoals een behoorlijk advocaat betaamt.

Daarenboven betreft de handelwijze van mr. X' gedrag dat juist een advocaat niet past. Uitgangspunt behoort te zijn dat een tussen een oud-cliënt en diens toenmalige advocaat getroffen schikking wordt nagekomen. Door daarmee als hiervoor omschreven in gebreke te blijven, heeft mr. X niet aan de voor een advocaat in privé geldende maatstaven van betrouwbaarheid en geloofwaardigheid voldaan en het vertrouwen in de advocatuur geschaad.

Uit het voorgaande volgt dat mr. X heeft gehandeld in strijd met hetgeen een behoorlijk advocaat betaamt. De klacht is gegrond.

De klacht tegen mr. Y betreft zijn handelwijze in zijn hoedanigheid van advocaat van de wederpartij van klager. Het is vaste jurisprudentie van het Hof van Discipline dat bij de beoordeling van een klacht over het optreden van de advocaat van de tegenpartij ervan behoort te worden uitgegaan, dat aan die advocaat een grote mate van vrijheid toekomt om de belangen van zijn cliënt te behartigen op de wijze die hem passend voorkomt en dat deze vrijheid niet ten gunste van een tegenpartij mag worden beknót, tenzij daarbij haar belangen nodeloos en op ontoelaatbare wijze worden geschaad.

Behoudens bijzondere omstandigheden is de advocaat van de wederpartij er niet voor verantwoordelijk dat zijn cliënt uitvoering geeft aan een getroffen minnelijke regeling. Niet is gesteld, noch gebleken dat mr. Y er debet aan is dat mr. X de schikking niet is nagekomen. Aldus is niet komen vast te staan dat mr. Y zich niet heeft gedragen zoals van hem onder de omstandigheden van het geval mocht worden verwacht. De klacht tegen mr. Y is derhalve ongegrond.

Met het voorgaande is komen vast te staan dat mr. X heeft gehandeld in strijd met hetgeen een behoorlijk advocaat betaamt. In aanmerking nemende dat het optreden van mr. X in deze zaak niet op zichzelf staat en het feit dat mr. X er bij de mondelinge behandeling van de klacht blijkt van heeft gegeven niet te willen inzien dat hij heeft gehandeld in strijd met artikel 46 Advocatenwet en voorts een algeheel gebrek aan inlevingsvermogen in de situatie van zijn oud-cliënt heeft tentoongespreid, acht de Raad termen aanwezig voor het opleggen van de maatregel van berisping.

Beslissing

De Raad van Discipline:

- verklaart de klacht tegen mr. X gegrond;
- legt aan mr. X op de maatregel van berisping;
- verklaart de klacht tegen mr. Y ongegrond.

Citeren uit confraternele correspondentie

Overleggen in rechte van correspondentie tussen advocaten.

Dekenadvies vormt richtsnoer maar treedt niet zonder meer in de plaats van het, tuchtrechtelijk dan ook ten volle te toetsen, oordeel van de advocaat dat het belang van zijn cliënt het overleggen van, of citeren uit, confraternele correspondentie bepaaldelijk vordert. Letterlijk citeren staat op één lijn met overleggen. De mededeling aan de rechter dat geen toestemming is verleend voor het overleggen van confraternele correspondentie getuigt niet van wellevendheid maar is daarmee nog niet tuchtrechtelijk laakbaar.

- Advocatenwet artikel 46 (5.1 regels die betrekking hebben op de juridische strijd)
- Gedragsregels 12 en 13

Raad van Discipline Amsterdam, 2 april 2001

(mrs. Kist, Van den Biesen, Goppel, Meijer en Wiarda)

Feiten

Mr. X wenst in een arbeidsgeschil ter gelegenheid van een mondelinge behandeling confraternele correspondentie aan de kantonrechter over te leggen. Klager, de raadsman van de wederpartij, maakt daartegen bezwaar. Mr. X wendt zich tot de deken die advies uitbrengt. Dit houdt in dat mr. X ter zitting een aantal passages uit de correspondentie citeert en bepaalde feitelijke informatie, vervat in één van de brieven, aan de kantonrechter meedeelt. Mr. X citeert veel ruimer dan de deken heeft geadviseerd. Mr. X deelt aan de kantonrechter mee dat klager hem niet heeft toegestaan de bewuste brieven in het geding te brengen.

Klacht en verweer

- (a) Door meer te citeren dan door de deken is geadviseerd heeft mr. X in strijd gehandeld met de gedragsregels 12 en 13. Deze gedragsregels zouden illusoir worden als het verweer van mr. X, dat het belang van zijn cliënt het bepaaldelijk vorderde dat de betreffende passages zouden worden geciteerd, gehonoreerd zou worden.
- (b) Door aan de kantonrechter mee te delen dat klager hem niet toestond de bewuste brieven over te leggen heeft mr. X bij de kantonrechter willens en wetens een bepaald – ongunstig – beeld van klager willen scheppen.

Mr. X vindt het advies van de deken dermate fluïde, dat het de vraag is of hij daar buiten is getreden. In alle gevallen meent mr. X dat het belang van zijn cliënt bepaaldelijk vorderde dat de passages, zoals door hem geciteerd, werden voorgedragen. Hij meent dat hij een bewijsrechtelijk risico liep, omdat hij vermoedde dat klager zijn stellingen zou betwisten.

Overwegingen van de raad

De raad stelt voorop dat gedragsregel 13 in het onderhavige geval niet aan de orde is. Het gaat immers niet om schikkingsonderhandelingen maar om ‘gewone’ correspondentie die in een arbeidsgeschil tussen advocaten pleegt te worden gevoerd. Op dergelijke correspondentie mag in rechte geen beroep worden gedaan, tenzij het belang van de cliënt dit bepaaldelijk vordert, maar dan niet zonder voorafgaand overleg met de advocaat van de wederpartij. Vaststaat dat mr. X eerst overleg met klager heeft gevoerd, maar dat dat niet tot een oplossing heeft geleid. Lid 2 van gedragsregel 12 schrijft dan voor dat degene die zich in rechte op de desbetreffende confraternele correspondentie wil beroepen eerst het advies van de deken dient in te winnen. Ook dat heeft mr. X gedaan en het dekenadvies is gegeven. Mr. X heeft evenwel méér passages geciteerd dan door de deken geadviseerd. De brieven zelf zijn door hem niet overgelegd. De raad stelt in het onderhavige verband het letterlijk citeren uit confraternele correspondentie op één lijn met het overleggen daarvan.

Het dekenadvies waarvan in gedragsregel 12 sprake is levert weliswaar een richtsnoer voor de betrokken advocaat op, maar treedt niet – zonder meer – in de plaats van het – tuchtrechtelijk dan ook ten volle te toetsen – oordeel van de advocaat dat het belang van zijn cliënt het overleggen of in zijn pleitnota of ter zitting letterlijk citeren van (de betreffende passages uit) confraternele correspondentie bepaaldelijk vordert.

Mr. X heeft het belang van zijn cliënt dus wel terecht tot uitgangspunt genomen maar heeft de raad er niet van kunnen overtuigen dat het citeren van de door hem verkozen passages uit de betrokken confraternele correspondentie – los van de vraag of hij daarmee het dekenadvies te buiten ging of niet – voor hem het enig overblijvende middel was om de kantonrechter op dit punt zijn standpunt onweerlegbaar duidelijk te maken. Het terzake gevoerde verweer van zijn tegenpartij maakte de handelwijze van mr. X naar het oordeel van de raad niet noodzakelijk. Onderdeel (a) van de klacht is dan ook gegrond. De geringe ernst van de inbreuk van mr. X op de gedragsnorm brengt mee dat met gegrondverklaring van het klachtonderdeel kan worden volstaan.

Dat mr. X de kantonrechter heeft meegedeeld dat klager hem geen toestemming gaf tot overlegging van de confraternele correspondentie getuigt ten opzichte van klager niet van wellevendheid. Daarmee is dit gedrag echter nog niet tuchtrechtelijk laakbaar. Klachtonderdeel (b) is derhalve ongegrond.

Volgt

Klachtonderdeel (a) gegrond, klachtonderdeel (b) ongegrond, geen maatregel.

Administratieve kosten apart declareren

Het door een advocaat naast zijn honorarium separaat in rekening brengen van kosten van zijn secretariaat en 5% kantoorkosten. Vereiste van schriftelijke vastlegging van financiële afspraken.

- Advocatenwet artikel 46 (1.4.3.1 financiële verhouding)
- Gedragsregels 8 en 26

Raad van Discipline Amsterdam, 2 april 2001

(mrs. Markx, Hamming, Rigters, Van Es en Goppel)

Feiten

Bij het aannemen van de zaak heeft mr. X aan klager zijn uurtarief van f 185,- genoemd. Mr. X stuurt daarna declaraties aan klager waarin naast zijn honorarium separaat kosten in rekening worden gebracht voor werkzaamheden van zijn secretariaat alsmede een opslag van 5% kantoorkosten.

Mr. X stelt dat hij klager op die kosten heeft gewezen doch klager ontkent dat.

Overwegingen van de raad

Een advocaat dient zijn cliënt bij aanvaarding van een opdracht te informeren over de financiële consequenties. Op basis van de stukken en het verhandelde ter zitting staat vast dat mr. X met klager een honorarium heeft afgesproken van f 185,- per uur. Niet is komen vast te staan dat mr. X klager heeft gewezen op het in rekening brengen van kosten voor het secretariaat en een opslag van 5% kantoorkosten.

Op basis van gedragsregel 26 had mr. X klager informatie moeten verstrekken over de naar het oordeel van de raad in de advocatuur niet vaak gebruikte methode om honorarium voor werkzaamheden van het secretariaat in rekening te brengen. Deze afwijkende afspraak alsmede het in rekening brengen van kantoorkosten had op grond van Gedragsregel 8 schriftelijk door mr. X moeten worden vastgelegd.

Volgt

Gegrondbevinding van het klachtonderdeel. ■